

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi / Journal of Ottoman Legacy Studies

ISSN 2148-5704

www.osmanlimirasi.net

osmanlimirasi@gmail.com

Cilt 7, Sayı 19, Kasım 2020 / Volume 7, Issue 19, November 2020

**REŞİDÜDDİN VATVAT'IN "MATLÛBU KÛLLİ TÂLİB..." ADLI ESERİNİN
BİR TERCÜMESİ**

*A Translation Of The Book Named "Matlûbu Külli Tâlib ..." By Reşîdüddîn
Vatvat*

Makale Türü/Article Types : Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Received Date : 17.06.2020
Kabul Tarihi/Accepted Date : 06.11.2020
Sayfa/Pages : 513-542
DOI Numarası/DOI Number : <http://dx.doi.org/10.17822/omad.2020.169>

Adem CEYHAN

(Prof. Dr.), Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi ABD, Sivas /
Türkiye, e-mail: ceyhanadem@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9680-6580>

Atıf/Citation

Ceyhan, Adem, "Reşîdüddîn Vatvat'ın 'Matlûbu Külli Tâlib...' Adlı Eserinin Yeni Bir
Tercümesi", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 7/19, 2020, s. 513-542.

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 7, Sayı 19, Kasım 2020.

Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 7, Issue 19, November 2020.

ISSN: 2148-5704

REŞİDÜDDİN VATVAT'IN “MATLÛBU KÛLLİ TÂLİB...” ADLI ESERİNİN BİR TERCÜMESİ

A Translation Of The Book Named “Matlûbu Külli Tâlib ...” By Reşîdüddîn Vatvat

Adem CEYHAN

Öz: Bu çalışmada önce Harizmşahlar Devleti'ne bağlı bir âlim, şair ve yazar olarak çeşitli eserler meydana getiren Reşîdüddîn Vatvat'ın (ö. 573? / 1177?) dört halifeye ait yüzer sözünü tercüme ve şerh ettiği eserlerinin eski bir Türkçe tercümesi tanıtılmış; sonra o metinlerin dördüncüsü olan *Matlûbu Külli Talib Min Kelami Emîrû'l-mü'minîn Alî bin Ebî Talib*, Latin harflerine ve günümüz Türkçesine aktararak okuyuculara sunulmuştur. Burada Hz. Ali'nin yüz Arapça vecizesinin Türkçeye çevrildikten sonra kısaca açıklandığı görülmektedir. Arap harfli iki yazma nüshası tespit edilebilen bu tercümenin kimin tarafından ve hangi tarihte tamamlandığı bilinmemekle birlikte bir kopyasındaki temmet kaydı ve dil hususiyetleri gibi bazı ipuçlarından 15. asra -muhtemelen Sultan II. Murad devrine- ait olabileceği tahmin edilmektedir. Kimliği belirsiz mütercim, anlaşıldığına göre, *Matlûbu Külli Talib...*'in Arapça izahlar ihtiva etmeyen ilk şeklini esas almış ve adı geçen eserdeki Farsça şiirleri çevirmemiştir. Ayrıca onun, Hz. Ali'ye ait Arapça vecizelerin tercümesine “ya'nî” kelimesiyle başladığı, bu sırada Arapça ve Farsça söz diziminin tesiriyle devrik cümleler kurduğu da fark edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hz. Ali, Reşîdüddîn Vatvat, *Sad Kelime*, Tercüme, Metin Neşri

Abstract: In this study, firstly, an old Turkish translation of Reşîdüddîn Vatvat's (d. 573? / 1177?) Works on the translation and commentary of the floating words belonging to four caliphs, who created various works as a scholar, poet and writer affiliated to the State of Harizmşahs, was introduced. Later, the fourth of those texts, *Matlûbu Külli Talib Min Kelâmi Emîrû'l-mü'minîn Alî bin Ebî Tâlib*, was presented to the readers by transferring it to modern Turkish and Latin letters. Here, it is seen that Excellency Ali's hundred Arabic slogans are explained briefly after being translated into Turkish. It is not known by whom and at what date this translation, of which two manuscript copies in Arabic letters can be identified, was completed. However, some clues such as the temmet record and language features in a copy are estimated to be from the 15th century, probably from the period of Sultan Murad II. The unidentified translator, apparently, based on the first version of *Matlûbu Külli Tâlib...* without any Arabic explanations and did not translate Persian poems. It is also noticed that he started the translation of Arabic saints belonging to Excellency Ali with the word “ya'nî” and at that time he formed inverted sentences under the influence of Arabic and Persian syntax.

Keywords: Excellency Ali, Reşîdüddîn Vatvat, Hundred Words, Translation, Text of Manuscript

Giriş

Harizmşahlar devrinin tanınmış ediplerinden Reşîdüddîn Vatvat (ö. 573? / 1177?), soyundan geldiği rivayet edilen Hz. Ömer'in yüz sözünü “*Faslu'l-hitâb min Kelâmi Emîrû'l-mü'minîn Ömer bin el-Hattâb*” adıyla Farsça izah etmiş; Harizmşah İl-Arslan b. Atsız'a (hükümdarlığı: 1156-1172) ithaf etmiştir. Hulefâ-yı Râşidîn'den Hz. Ali'nin yüz sözünü de mensur olarak Farsçaya tercüme eden ve birer kıt'ayla nazmen dile getiren Vatvat, “*Matlûbu Külli Tâlib Min Kelâmi Emîrû'l-mü'minîn Alî bin Ebî Tâlib*” adını verdiği bu eserini, ilkin Atsız'a, sonra o vecizelere bazı Arapça açıklamalar ekleyerek Sultanşah Ebü'l-Kâsım Mahmud b. İl-Arslan'a ithaf etmiştir. Vatvat'ın bu eserinde çevirip izah ettiği yüz söz, meşhur Arap âlimi Câhız (ö. 255 / 869) tarafından seçilip derlenmiş vecizelerdir.

"Kâtib Reşîd", *Faslü'l-hitâb...* ve *Matlûbu Külli Tâlib...*'ten sonra memleketin ileri gelenlerinin isteği üzerine, Hz. Ebu Bekir'in yüz sözünü de Farsça izah etmiş; o cümlelerin manalarını nazmen de belirtmiştir. Böylece meydana getirdiği ve "*Tuhfetü's-sadik ile's-sadik min kelâmi Emîrû'l-mü'minîn Ebî Bekr es-Siddîk*" adını koyduğu bu kitapçığını, Harizmşah Ebu'l-feth İl-Arslan b. Atsız'a ithaf etmiştir. Son olarak Hz. Osman'ın yüz sözünü de tanıdıklarının talebi üzerine ve diziyi tamamlamak için "*Ünsü'l-lehfân min kelâmi İmâmü'l-mü'minîn Osmân bin Affân*" ismiyle aynı şekilde Farsçaya çeviren; kısaca izah da eden mütercim, bu eserini Sultanşah Mahmud b. İl-Arslan'a ithaf etmiştir.¹

Reşîdüddîn Vatvat'ın dört halifeye ait yüzer vecizenin tercüme ve şerhi hakkındaki bu eserleri, bilhassa Hz. Ali sözleriyle ilgili olanı, tahminen 14 veya 15. asırdan itibaren Türkçeye defalarca çevrilmiştir. Bunların birtakımı kısmi, birtakımı ise mealen ve ilaveli olmakla birlikte tam sayılabilecek tercümeledir. Yine söz konusu çevirilerden bir kısmının mütercimi belli; fakat bazılarının kimin tarafından ve / veya hangi tarihte meydana getirildiği bilinmemektedir. Mesela, tahminen 14 veya 15. asır Türk şairlerinden biri, *Matlûbu Külli Tâlib...*'te Hz. Ali'ye nispet edilen Arapça vecizelerin tercümesi olmak üzere yazılmış Farsça kıtaları, yine aynı nazım biçimi, fakat farklı bir aruz kalıbıyla (fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün) Türkçeye çevirmiştir.² "Sekiz uçmag u yedi tamunun ahvâlin yakîn" mısraıyla başlayan, yurt içi ve yurt dışında yazma eser ihtiva eden kütüphanelerde on beş kadar nüshasını tespit ettiğimiz bu kitapçık, H 1286 / M 1869 yılında İstanbul'da basılmış³; Lâtin asıllı harflere de aktarılarak birkaç kere yayınlanmıştır.⁴ Yine tahminen 15. asrın sonlarında, H 899 / M 1494 senesinde, ismi belirsiz bir mütercim, *Matlûbu Külli Tâlib...*'i serbest şekilde mensur olarak Türkçeye tercüme etmiş; fakat anılan eserde yer alan Farsça şiirleri çevirmemiştir.⁵

Matlûbu Külli Tâlib...'in 16. asırda Vardarlı Abdülhâdi Efendi, Kastamonulu Mustafa bin Mehmed (ö. 998 / 1589-90) ve 17. yüzyılda Hocazâde Abdülazîz Efendi (983-1027 / 1575-1618) gibi âlimler tarafından da Türkçeye çevrildiği bilinmektedir. Biz burada dört halifenin yüzer sözü hakkında, tahminen Sultan II. Murad devrinde (hükümdarlığı: 1421-1451), Reşîdüddîn Vatvat'ın bahis konusu ettiğimiz eserlerinin tercümesi türünden bir edebî metni tanıttığımız ve onun Hz. Ali vecizelerine ait olan son kısmının Lâtin harfli metniyle günümüz Türkçesine aktarımını okuyuculara arz edeceğiz.

***Matlûbu Külli Tâlib...*'in 15. Asırda Yapıldığı Sanılan Bir Tercümesi**

Reşîdüddîn Vatvat'ın bahis başında kısaca tanıttığımız dört eserine ait bir Türkçe çeviri, Konya'da Mevlana Müzesi yazmaları arasında 650 numarayla kayıtlı bulunmaktadır. Bu mensur eserde önce Hz. Peygamber'e nispet edilen bazı hadislerin, sonra dört halifenin yüzer sözünün Türkçe tercümesi yer almaktadır. Hadis tercümelerinin sonundaki Arapça temmet kaydı, metnin H 838 / M 1435 yılı Ramazan ayında, Edirne'de Bedreddîn bin Himmetyârü'l-Mevlevî tarafından yazıldığını bildirmekte; fakat anılan tarihin tercüme mi, yoksa istinsah zamanını mı belirttiği, kesin olarak anlaşılamamaktadır.⁶ Hadislerden sonra dört halifenin yüzer sözüne ait tercümelerin bulunduğu yazma nüshanın sayfaları karışmış ve bazı yaprakları kopmuş olduğu

¹ Ahmed Ateş, "Raşîd al-Dîn Vatvât'ın Eserlerinin Bâzı Yazma Nüshaları", *İstanbul Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Eylül 1959, C. 10, S. 14, s. 12-13, 17-19, 21-22, 24; Ahmed Ateş, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I*, İstanbul 1968, s. 47-48, nr. 64, 66.

² Bu tercüme hakkında daha fazla bilgi için bk. Rabia Şimşek, *Türk-İslâm Edebiyatında Manzum Hz. Ali Sad Kelime Tercümeleleri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ü. SBE, İstanbul 2000.

³ Ali bin Ebi Tâlib, *Sad-Kelime Hazret-i Ali...*, Mühendisioğlu Matbaası, 1286 / 1869, 37 s.

⁴ Hz. Ali'nin Yüz Sözü, nşr. Hikmet Özdemir, İstanbul 1998; Hz. Ali (R.A.)'nin Kulaklara Küpe Olacak Yüz Sözü, (*Sad Kelime*), nşr. Ahmet Cemal Niyazoğlu, İzmir 1998, 134+37 s.; Mahmut Şarlı, "Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi'ndeki 'Sad Kelime-i Ali Tercümesi' ile 'Mie Kelime-i Ali Tercümesi', *Erciyes Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 1996, S. 7, s. 305-329.

⁵ *Kitâbu Sad Kelime el-Müsemmâ bi Matlûbu Külli Tâlib*, Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Mikrofilm Arşivi, nr. 3273, vr. 103a-112b.

⁶ Bedreddîn b. Himmetyârü'l-Mevlevî (?), *Ahâdis-i Nebî ve Sad Kelimât-ı Çehâr- Yâr-ı Güzîn*, Konya Mevlânâ Müzesi, nr. 650, vr. 125a.

için, çevirinin hangi tarihte ve kimin tarafından meydana getirildiği, açıkça belli değildir. Ahmed Ateş (1913-1966), Bedreddin bin Himmetyârü'l-Mevlevî adını müstensih, H 838 yılında ise istinsah zamanı kabul etmekte fakat Abdülbaki Gölpınarlı (1900-1982) aynı ismi mütercim, seneyi ise tercüme tarihi saymaktadır.⁷ "Bedreddîn Mesnevîhân" adlı bir zatın, H 850 / M 1446 yılında yine Edirne'de Saîdüddîn-i Fergânî'nin (ö. 699 / 1300) "*Menâhicü'l-ibâd ile'l-me'âd*" isimli Farsça dinî-tasavvufî eserini Türkçeye çevirdiği bilinmektedir.⁸ Bundan dolayı Bedreddîn bin Himmetyârü'l-Mevlevî ile anılan Farsça eserin mütercimi "Bedreddîn Mesnevîhân"ın muhtemelen aynı şahsiyet olduğunu, müstensih (?), mütercim adı, istinsah, tercüme yeri ve yıllarına bakarak söylemek mümkündür.

Bedreddîn bin Himmetyârü'l-Mevlevî'ye ait olduğu tahmin edilen *Sad-Kelimât-ı Çehâr-Yâr-i Güzîn*'in, varlığını yakın zamanda öğrendiğimiz bir nüshası daha mevcuttur. Mütercimin kimliği ve dört halifenin yüzer vecizesine dair eserlerini meydana getirdiği tarih hakkında açık bir bilgi bulunabileceği ümidiyle gözden geçirdiğimiz bu nüsha, Hz. Ebu Bekir'in yüz sözünün tercümesiyle başlamakta; maalesef, çevirenin adı ve tercüme yılı konusunda herhangi bir bilgi ihtiva etmemektedir. Mütercimin tercüme tarzı hakkında bilgi vermeden önce, söz konusu eserlerinin bu nüshasını da tanıtmak uygun olacaktır.

Eserin Başka Bir Nüshası

Ankara Millî Kütüphane yazmaları arasında "*Kelimât-ı Ali b. Ebî Tâlib*" adı altında ve DVD 1690 numarasıyla kayıtlı bu nüshanın, Samsun Vezirköprü 55 Vezirköprü 671'den intikal ettiği anlaşılmaktadır. Söz konusu nüshada Hz. Ebu Bekir'in yüz sözü ilk sayfada başlayıp 15b'de sona ermekte; Hz. Ömer'in yüz sözü 16a-33a sayfaları arasında yer almaktadır. Sonundaki kayıt, bu kısmın Hicri 23 Muharrem 950 / Miladi 28 Nisan 1543 tarihinde Selânik'te Ali bin Muhyiddîn Hoca tarafından istinsah edildiğini göstermektedir. Hz. Osman'a nispet edilen yüz sözün tercümesi, vr. 33a'da başlayıp 45a'da bitmektedir. Anılan son sayfadaki temmet kaydında müstensih Ali bin Muhyiddîn Hoca'nın bu metni Selânik nazırı Pir (?) Mehmed Çelebi'nin evinde 10 Safer 950 / 15 Mayıs 1543 tarihinde tamamladığı belirtilmiştir. Yazmada *Kitâbü Matlûbu Külli Tâlib...* tercümesi 45b'de başlamakta ve 62a'da sona ermektedir. Bu son sayfadaki temmet kaydından metin yazımının 26 Safer 950 / 31 Mayıs 1543 tarihinde Tursun Dıraz'ın Selânik'teki işyerinde tamamlandığı bilgisi edinilmektedir. Nüshada, Hz. Ali'ye ait Arapça vecizelerin altında "Ya'ni" kelimesiyle başlayan Türkçe tercümeleri bulunmamakta; "Ma'nisi budur ki" kelimelerinin ardından onların izahları yer almaktadır.

Mütercimin Tercüme Tarzı

Tahminen H 838 / M 1435 yılında tercüme veya istinsah edilen eserlerin Hz. Ali vecizeleriyle alakalı olan kısmı okunduğunda, mütercimin *Matlûbu Külli Tâlib...*'in Arapça izahlar ihtiva etmeyen ilk şeklini esas aldığı ve Farsça şiirleri çevirmediği görülmektedir. Ayrıca onun, Hz. Ali'ye ait Arapça vecizelerin tercümesine "ya'ni" kelimesiyle başladığı, bu sırada Arapça ve Farsça söz diziminin tesiriyle devrik cümleler kurduğu da fark edilmektedir. Tercüme tarzı hakkında fikir vermek için bir örnek göstermek gerekirse, şu parça anılabilir:

Reşîdüddîn Vatvat, "Kendini bilen Rabbini bilir" manasındaki Arapça vecizeyi şöyle tercüme ve şerh etmiştir:

من عرف نفسه فقد عرف ربه

هر که بشناخت نفس خویش را، بدرستیکه بشناخت پروردگار خویش را.

معنی این کلمه بتازی: من عرف ان نفسه مخلوقه مصنوعه و من الاجزاء المتکثره والاعضاء المتغیره

⁷ Ahmed Ateş, *age.*, s. 13; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlana Müzesi Yazmalar Kataloğu*, Ankara 1967, C. 1, s. 84; *Nehcü'l-belâga*, hzl. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul 1990, s. 17.

⁸ Carl Brockelmann, *Katalog der Orientalischen Handschriften der Stadtbibliothek zu Hamburg*, Hamburg 1908, s. 131, nr. 252.

مرکبۃ مجموعۃ فقد عرف أنّ له خالقاً لا يتکثر ذاته و صانعاً لا يتغیّر صفاته.
 معنی این کلمه پیارسی: هر که در نفس خویش نگردد او ببديهه عقل بداند که پیش از این هست
 نبوده است و اکنون هست شده است، و از اینجا بداند که او را هست کننده و پدید آورنده است،
 پس از دانستن نفس خویش بدانستن پروردگار خویش رسد، شعر:
 بر وجود خدای عز و جلّ هست نفس تو حجت قاطع
 چون بدانی تو نفس را دانی کوست مصنوع و ایزدش صانع⁹

Görüldüğü üzere Kâtib Reşîd, Arapça cümleyi önce Farsçaya çevirmiş; sonra "Bu sözün Arapça manası" başlığı altında kısaca izah etmiş; "Bu sözün Farsça manası" ibaresinin ardından Farsça açıklamış; son olarak yine bu dilde yazdığı bir kıtayı nazmen de dile getirmiştir. Adı kesin olarak bilinmeyen, ancak Bedreddîn bin Himmetyârü'l-Mevlevî olduğu sanılan mütercim, bahis konusu parçayı Türkçeye şöyle çevirmiştir:

"Ya'nî her ki tanıdı kendü nefsinî, toğru ki tanıdı kendü Perverdigârını. Ma'nîsi bu kelimenüñ oldur ki, her ki kendü nefsinî nazar eyleye, bedîhe-i 'aql ile bile ki, bundan ilerü yoğ idi ve şimdi var oldı ve bundan bile ki, özini yoğ iken bir var eyleyici vardur; bir vücûd hil'atini geydürici vardur. Pes, kendü nefsinî bilmekten kendü Perverdigârınıñ ma'rifetine irişdi." (Kelime-i Şeşüm).

[Günümüz Türkçesiyle: Yani kendi nefsinî bilen, Rabbini doğru tanıır. Bu sözün manası şudur: Her kim kendisine baksa, düşünmeden akılla bilir ki, bundan önce yoktu; şimdi vardır... Bundan, kendisini yokken bir var edicinin ve (şahsına) varlığın değerli giyeceğini giydiricinin var olduğunu anlar. O hâlde, kendi nefsinî bilmekten Rabbini bilme ilmine erişir.]

Kâtib Reşîd'in eserinden naklettiğimiz parçayla onu Türkçeye çeviren kişinin metni karşılaştırıldığında, mütercimin, "Bu sözün Arapça manası" başlığının devamındaki Arapça izahı ve sonda yer alan Farsça "şi'r"i tercüme etmediği görülebilecektir. Vecizeleri çeviren kişi, bazı şairlerin yaptığı gibi, sadece söz konusu eserdeki Farsça kıtaları nazmen Türkçeye tercüme yolunu tutmamış; o kitapçığın tamamını mensur olarak çevirmeye çalışmıştır. Belki de kendisinin çevirisine esas kabul ettiği *Matlûbu Külli Tâlib...* nüshası, onun ilk şekli olduğu için, tercümesinde Arapça izahların karşılıkları yer almamıştır.

Bazı Arapça Kelimelere Verdiği Türkçe Karşılıklar

Tercümenin Türkçe söz varlığını göstermek üzere mütercimin Arapça vecizelerde geçen bazı kelimelere verdiği karşılıkları nakletmek faydalı olacaktır:

a'lâ: yüce (27. Söz)	dallet: yolın azdur- (75. Söz)
âbâ: atalar (3. Söz)	e'azz: ulurak (26. Söz)
'abdü'r-rikk: akçayla satun alınmış kul (50. Söz)	ecmel: yigirek (30. Söz)
ağsân: budaglar (89. Söz)	ekber: ulurak (43. Söz)
ahfâ: gizlûrek (43. Söz)	erbâh: assılar (70. Söz)
aksâhâ: ıraklar (93. Söz)	eşbeh: benzeşirek (3. Söz)
'amâ: kör ol- (59. Söz)	gayr: özge (64. Söz)
'arefe: tanıdı (4. Söz)	gîta: örtü (1. Söz)
'ayş: dirlik (97. Söz)	hazer: korkmak (76. Söz)
bağy: artuk istemek (13. Söz), güc itmek (72. Söz)	ictinâb: irak olmaklık (18. Söz)
birr: yahşılık (9. Söz), eylük (15. Söz)	ihvân: kardeşler (8. Söz)
câmi': bir yire getirici (66. Söz)	'ind: kat (12. Söz)
cehl: bilme- (34. Söz)	intibâh: uyan- (2. Söz)
dâlle: itük (65. Söz)	kalb: gönül (59. Söz)

⁹ Reşîd-i Vatvat, *Matlûbu Külli Tâlib min Kelâmi Emîri'l-mü'minîn 'Alî bin Ebî Tâlib*, hzl. Mîr Celâleddîn-i Huseynî Urumevî Muhaddis, Kum 1382 / 1963, s. 5-6.

kefâ: yiter (52. Söz)
 kehânet: yulduzdan söylemek (56. Söz)
 kezûb: yalan söyleyici kişi (24. Söz)
 kılllet: eksüklik (32. Söz)
 küşife: açıl- (1. Söz)
 libâs: geyecek (30. Söz)
 ma'a: bile (47. Söz, 48. Söz)
 ma'kıl: sığınacak (28. Söz)
 mahbûvv: gizli (7. Söz)
 maraz: sayruluk (32. Söz)
 mezbele: küllik (40. Söz)
 mizâh: kengel (49. Söz)
 muğtâz: kakıcı (51. Söz)
 müllük: begler (25. Söz)
 naks: eksil- (37. Söz)
 nehem: çok yimek (16. Söz)

nifâr: ürkmek (85. Söz)
 nush: öğüt virmek (36. Söz)
 ravza: yeşillik (40. Söz)
 rubbe: niçe (69. Söz, 70. Söz)
 sâ'î: dürüşici (53. Söz)
 sâ'ik: sürici (72. Söz)
 sâmi': işidici (45. Söz)
 sûded: ululuk (20. Söz)
 şârid: ürkici (85. Söz)
 taht: alt (7. Söz)
 takrî': baş kakıncağı (36. Söz)
 tâlib: isteyici (38. Söz)
 tezkîr: andur- (100. Söz)
 ucb: kendözin görmek (82. Söz)
 zi'âret: yaman huyluluk (22. Söz).

Sonuç

Mütercimi ve tercüme tarihi kesin olarak belirlenemeyen, ancak Bedreddîn b. Himmetyârü'l-Mevlevî tarafından H 838 / M 1435 senesi dolayında tamamlandığı sanılan eser, dört halifeye ait yüzer Arapça sözün, Türk edebiyatı tarihinde -şimdiki bilgilerimize göre- en eski tercümesidir. Kimliği katıyetle belli olmayan mütercim, dört halifenin yüzer güzel sözünü çevirirken, Reşîdüddîn Vatvat'ın bu konudaki Farsça eserlerini esas almıştır. Mütercimin Hz Ali'ye ait yüz söz konusundaki mensur eseri ise, Kâtib Reşîd'in aynı mevzudaki kitapçığının Arapça izahlar ihtiva etmeyen ilk şeklinin çevirisidir. Tercüme sahibi, Reşîdüddîn Vatvat'ın *Matlûbu Külli Tâlib...* adlı eserindeki Farsça şiirleri de Türkçeye çevirmeksizin metnine almayı tercih etmiştir. Eğer Mevlana Müzesi Kütüphanesi'nde 650 numarayla kayıtlı yazma nüshada, hadis tercümelerinden sonraki ve Hz. Ebu Bekir'e ait vecizelerin çevirisinden önceki temmet kaydına dayanan tahmin yahut tespit doğruysa, söz konusu kitapçık, Sultan II. Murad devrinde Edirne'de, belki de adı geçen hükümdara takdim edilmek niyetiyle tamamlanmıştır. Şayet öyleyse, aşağı yukarı 275 yıl önce Harizmşahlara özlü bir siyasetname, güzel ahlak ve adap kitapçığı olarak sunulmuş metin, başka bir Türk hükümdarına daha arz edilmiş demektir. Çeşitli konulara dair bilgece fikir, tecrübe ve tavsiyeleri taşıyan, asırlar boyunca adları belli yahut belirsiz şairler, yazarlar tarafından Türkçeye defalarca çevrilen bu güzel sözler şerhi, çağımız okurlarının da faydalanabileceği türden edebî bir eserdir.

Metnin Teşkili

Dört halifenin yüzer sözü konusunda Bedreddîn bin Himmetyârü'l-Mevlevî tarafından meydana getirildiği sanılan tercümelerin, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer vecizelerine dair kısımları hakkında birer lisansüstü çalışma yapılmıştır.¹⁰ Biz, Ahmed Ateş'in kısaca tavsif ettiği, Abdülbaki Gölpınarlı'nın ise daha uzunca tanıttığı bu *Matlûbu Külli Tâlib...* tercümesini, bütün olarak neşretmek ve ilim âleminin istifadesine sunmak istedik. Sayfalarının karışmış ve bazı yapraklarının kopmuş olduğunu belirttiğimiz Konya Mevlana Müzesi nüshasında on vecizenin (59-62 ve 95-100. sıradaki sözlerin) tercümesi noksandır. Bu eksikliği, Ankara Millî Kütüphane'ye geçmiş Samsun-Vezirköprü nüshası sayesinde tamamladık. Neşrimizde tercüme tarihine daha yakın ve bazı ipuçlarıyla desteklenen bir ihtimale göre, müellif hattı olan H 838 / M 1435 tarihli nüshayı esas aldık. Bu yazmada noksan bulunan on vecize ve onların

¹⁰ Fatih Mehmet Yılmaz, *Türk Edebiyatında Hz. Ebû Bekir Vecizeleri ve Bedreddin b. Himmetyârü'l-Mevlevî'nin Tuhfetü's-Siddik'i*, Cumhuriyet Ü. SBE, Sivas 2011; Işın Yüksel, *Türk Edebiyatında Hz. Ömer Vecizeleri ve Bedreddin b. Himmetyârü'l-Mevlevî'nin Faslü'l-hitâb min Kelâm-i Ömer bin Hattâb Adlı Eseri*, Cumhuriyet Ü. SBE, Sivas 2013.

tercümelerini ise -belirttiğimiz gibi- Samsun nüshasından aktardık. Konya nüshasının sayfaları karışık ve bazı yaprakları kopuk olduğundan Samsun-Vezirköprü menşeli yazmanın yaprak numaralarını S kısaltmasıyla gösterdik. Osmanlı Türkçesini bilmeyen okuyucular için metni baştan sona kadar günümüz Türkçesine çevirmeyi de gerekli bulduk. Arapça vecizeler, bunların tercümeleri ve iktibas edilen şiirlerde mütercim yahut müstensihthen ileri gelen noksan ve yanlışlar düzeltilmiş; Farsça kıtalarda Mîr Celâleddîn-i Huseynî Urumavî tarafından yayımlanmış metin de göz önünde bulundurulmuştur.

(S. 45b)

Kitâbu Matlûbu Külli Tâlib Min Kelâmi Emîrî'l-mü'minîn Alî bin Ebî Tâlib

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

[1] Birinci Söz: لو كشف الغطاء ما ازددت يقيناً

Yani eğer örtü açılrsa, benim sağlam bilgim artmaz. Bu sözün manası şudur: Müminlerin reisi Hz. Ali (Allah ondan razı olsun!) buyurur ki, bana perde konağı olan dünya yurdunda ahiret işlerinden haşır neşir (Kıyamet gününde ölülerin diriltilerek amellerine bakılmak için bir yere toplanmaları ve dağılmaları), mükâfat ve azap, cennet ve cehennem gibi şeyler (öyle) malum olmuştur, (bu konularda öyle) sağlam bilgi edindim ki, eğer perde, yani dünya aradan kaldırılrsa ve beni ahiret yurduna eriştirseler, bütün hepsini baş gözüyle görsem, kesin bilgimde zerre kadar artış olmaz. Çünkü benim sağlam bilgim, gözle görme derecesindeki bilgi gibidir.

[2] İkinci Söz: النَّاسُ نِيَامٌ فَاذَا مَاتُوا انْتَبَهَوْا

Yani insanlar uykudadır; öldükleri zaman uyanırlar. Bu sözün manası şudur: İnsanlar, dünya yurdunda ahiret işinden gafildirler. Öldüklerinde gaflet uykusundan uyanır ve anırlar ki, ömürlerini heba etmiş (boşuna harcamış), doğru, büyük yolda gitmemişler!.. Kötü işlerinden ve sözlerinden pişman olurlar; (fakat) pişman oluşları fayda vermez... (S. 46a)

[3] Üçüncü Söz: النَّاسُ بِزَمَانِهِمْ أَشْبَهَ مِنْهُمْ بِأَبَائِهِمْ

Yani insanlar, kendi atalarından daha çok kendi zamanlarına benzer. Bu sözün manası şudur: (İnsanlar) zamaneye bakar ve onun işlerine uyarlar. Zamane kimin gönlünü hoş etse, onlar da öyle eder; biri bıraksa, onlar da bırakırlar. Atalarının (doğru) yolunda gitmez; kendi geçmişlerine benzemeye özenmezler...

[4] Dördüncü Söz: مَا هَلَكَ امْرَأٌ عَرَفَ قَدْرَهُ

Yani kendi değerini bilen kişi helak olmaz. Bu sözün manası şudur: Her kim kendi yerini bilse ve ayağını kendi yorganına göre uzatsa, derecesine ve konumuna uygun olmayan işi işlemese, bütün ömründe kınama görmez ve esenlik içinde kalır.

[5] Beşinci Söz: قِيَمَةُ كُلِّ امْرَأٍ مَا يَحْسَنُهُ

Yani herkesin değeri, iyi bildiği şeydir. Bu sözün manası şudur: Herkesin değeri, ilmi derecesindedir. Eğer çok bilse, değeri çoktur ve eğer azıcık bilse, değeri azıktır. (S. 46b)

[6] Altıncı Söz: مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ

Yani kendi nefsinin bilen, Rabbini doğru tanır. Bu sözün manası şudur: Her kim kendisine baksa, düşünmeden akılla bilir ki, bundan önce yoktu; şimdi vardır... Bundan, kendisini yokken bir var edicinin ve (şahsına) bir varlık değerli giyeceğini giydiricinin var olduğunu anlar. O hâlde, kendi nefsinin bilmekten, Rabbini bilme ilmine erişir...

[7] Yedinci Söz: الْمَرْءُ مَخْبُورٌ تَحْتَ لِسَانِهِ

Yani kişi dilinin altında gizlidir. Bu sözün manası şudur: Kişi, söz söylemediği müddetçe, insanlar onun bilgili mi, yoksa cahil mi, pek akılsız mı yoksa akıllı mı olduğunu bilmezler. Söz söylediğinde aklının derecesi ve faziletinin (üstünlük veya iyiliğinin) mertebesi anlaşılır.

[8] Sekizinci Söz: مَنْ عَذَّبَ لِسَانَهُ كَثُرَ إِخْوَانُهُ

Yani dili tatlı olan kimsenin kardeşleri (samimi dostları) çok olur. Bu sözün manası şudur: Her kim insanlara iyi söz söylese, onların yanılmalarına bakmasa, onlar onu sever ve onunla kardeş gibi yaşarlar. (S. 47a)

[9] Dokuzuncu Söz: بِالْبِرِّ يَسْتَعِيدُ الْحَرَّ

Yani bu sözün manası şudur: İyilikle hür kimse kul, serbestler bağlı, başını yukarı kaldıran veya benzerlerinden üstün olanlar, köle (gibi itaatkâr) olurlar.

[10] Onuncu Söz: بِشَرِّ مَالِ الْبَخِيلِ بَحَادُثٍ أَوْ وَارِثٍ

Yani cimrinin malına zamaneden bir felaketle veya miras yiyiciyle müjde ver! Bu sözün manası şudur: Cimrinin malı ya zamane musibeti ile telef (mahv) olur veya miras yiyicinin eline düşer. Şundan dolayı: Cimrinin gönlü, kendi malını güzelce yemeye veya hayırlar tarafında ve iyilikler yolunda harcamasına razı olmaz.

[11] On Birinci Söz: لَا تَنْتَظِرْ إِلَى مَنْ قَالَ وَانظُرْ إِلَى مَا قَالَ

Söz söyleyen kişiye bakma; onun ne dediğine bak! Bu sözün manası şudur: Değerli mi, alçak mı veya bilgili mi cahil mi diye söz söyleyene bakma; sözün kendisine bak! Eğer iyi ise onu tut, muhafaza et; kötüyse bırak!..

[12] On İkinci Söz: الْجَزَعُ عِنْدَ الْبَلَاءِ تَمَامُ الْمَحَنَةِ

Yani bela sırasında ağlayıp sızlamak, zahmetin tamamıdır. Bu sözün manası şudur: Her kime bela dokunsa veya bir felaket yönelse, (musibettede) o belada ağlayıp sızlasa veya o musibette ızdırıp gösterse, sabır ve teslimi işine sermaye ve zamanına süs olarak hazırlamasa, ebedî sevaptan mahrum kalıp sürekli cezaya tutulmuş olur. Bundan tam ne zahmet olabilir?!

[13] On Üçüncü Söz: لَا ظَفَرَ مَعَ الْبَغْيِ

Yani azgınlık ve dikbaşlılıkla murada erilemez. Bu sözün manası şudur: Her kim zulümle, (haddinden fazla) ileri gitmekle (aşırılıkla) bir şey istese, çoğunlukla o şeyi ele geçiremez ve o nesneye erişemez. Eğer nadir olarak elde etse ve maksadına ulaşsa, o şeyden pay alıp memnun olmaz ve faydalanamaz. Öyle olunca, maksadına ulaşmamış olur.

[14] On Dördüncü Söz: لَا ثَنَاءَ مَعَ كِبَرٍ

Yani kibirle övgü olmaz. Bu sözün manası şudur: Her kim kibirli olsa, insanlar onun övgüsünü söylemez; yakınlık ve dostluğunu istemezler. (S. 48a)

[15] On Beşinci Söz: لَا بَرَءَ مَعَ شَحٍّ

Yani cimrilikle iyilik olmaz. Bu sözün manası şudur: İnsanlar, cimri olan kişinin hayrını görmediklerinden ve faydasını elde etmediklerinden iyiliğini söylemez ve ona itaat etmez.

[16] On Altıncı Söz: لَا صِحَّةَ مَعَ النَّهْمِ

Yani çok yemekle sağlık olmaz. Bu sözün manası şudur: Her kim çok yese, onun midesi sürekli ağır, bedeni rahatsız ve hasta olur; her kim azıcık yese, onun hâli bunun tersi olur.

[17] On Yedinci Söz: لَا شَرَفَ مَعَ سُوءِ الْاَدَبِ

Yani edepsizlikle şeref olmaz. Bu sözün manası şudur: Her kim edepsiz olsa, şereften mahrum kalır; şerefli kişiler, büyükler, ileri gelenler ve itibarlı kimseler derecesine erişmez.

[18] On Sekizinci Söz: لَا اجْتِنَابَ مِنْ مُحَرَّمٍ مَعَ حِرْصٍ

Yani hırsla haramdan uzak olunamaz. Bu sözün manası şudur: Her kimin yaratılışına hırs karıştırılmış olsa, haramdan kaçmak ve (İslam'ca) yasaklanmış şeylerden uzak kalmak onun elinden gelmez. (S. 48b)

[19] On Dokuzuncu Söz: لَا رَاحَةَ مَعَ الْحَسَدِ

Yani kıskançlıkla rahat olmaz. Bu sözün manası şudur: Kıskanç kimse, Yüce Allah'ın başkalarına verdiği iyilikten (nimetten) dolayı daima kederli, tasalı olur; onun ömrünün rahatı ve hayatının zevki olmaz.

[20] Yirminci Söz: لَا سُودَ مَعَ اِنْتِقَامٍ

Yani kin tutmakla, intikam almakla efendilik olmaz. Bu sözün manası şudur: Her kim büyük olmayı isterse, onun kinden el çekmesi ve intikam almayı hep birden bırakması gerekir. Ve elinden geldiği kadar (insanların kusurlarını) affetmeye çalışması ve tahammül giyeceğini giymesi lazımdır.

[21] Yirmi Birinci Söz: لا محبة مع مرء

Yani çekişme ile dostluk olmaz. Bu sözün manası şudur: Her kim çekişmeyi iş ve âdet etse, insanlar onun dostluğundan kaçır ve onunla birlikte oturmaktan sakınırlar.

[22] Yirmi İkinci Söz: لا زيارة مع زعارة

Yani kötü huylulukla ziyaret olmaz. Bu sözün manası şudur: Her kim bir kişinin (S. 49a) ziyaretine gitse, ziyareti zamanında onun huyunun hoş ve yüzünün güleç olması gerekir. Eğer o zaman huysuzluk etse, iyi ahlaktan sözlü ve fiilî olarak sapma gösterse, o ziyareti batıl etmiş (boşa çıkarmış) olur.

[23] Yirmi Üçüncü Söz: لا صواب مع ترك المشورة

Yani danışmayı bırakmakla doğru bulunmaz. Bu sözü manası şudur: Bütün işlerde akıllı kişilerle istişare etmek ve âlimlerle konuşmak gerekir. Çünkü danışmak, insanı doğruya erdirtir ve hatadan korur.

[24] Yirmi Dördüncü Söz: لا مروءة لكدوب

Yani yalan söyleyen kimsede mürüvvet (mertlik, insanlık) olmaz. Bu sözün manası şudur: Her kimin sözünde doğruluğu olmasa, iş ve âdet iyiliği bulunmasa, o, mürüvvet (insanlık, mertlik, cömertlik)ten boş ve yiğitlikten hali olur (insanlık ve yiğitlik vasfına sahip olmaz).

[25] Yirmi Beşinci Söz: لا وفاء لمولك

Yani hükümdarlarda vefa olmaz. Bu sözün manası şudur: Hükümdarlardan olan kimseyle sözleşme yapmak, ondan dostluk beklemek ve onun sözüne güvenmek mümkün değildir... Çünkü sultanı sıkıntı ve usanç kaplasa, hem sözünden döner hem de dostluğunu bozar. (S. 49b)

[26] Yirmi Altıncı Söz: لا كرم أعز من التقوى

Yani takvadan daha büyük iyilik ve soyluluk olmaz. Bu sözün manası şudur: Her kim takva sahibi olsa, o, Yüce Allah katında şerefli ve değerli olur. Yine bu söze başka bir mana vermek de mümkündür ve o mana şudur: İyilik iki türdür: Biri, insanları kendi kötülüğünden emin etmektir ki bu takvadır. İkincisi ise, halkı kendi iyiliğinden hissedar etmektir ki bu asillik, cömertliktir. Takva (dince haram edilen şeylerden kaçınmak), cömertlikten daha değerlidir.

[27] Yirmi Yedinci Söz: لا شرف أعلى من الاسلام

Yani Müslümanlıktan yüce hiçbir şeref yoktur. Bu sözün manası şudur: Kim Müslüman olduysa, o, ebedî bir izzete ve iki cihan şerefine erişmiştir. Akıllı kişiler bilirler ki, kalıcı değer ve ululuk ve sonsuz şeref, geçici mülkten ve elde durmayan maldan daha iyidir... (S. 50a)

[28] Yirmi Sekizinci Söz: لا معقل أحسن من الورع

Yani veradan (takvadan) daha iyi bir sığınak yoktur. Bu sözün manası şudur: Her kim dünyanın meydana gelen ve keder veren hadiselerinden ve ahiret azabından güven bulmayı dilerse, ona takva (dince yasak edilen şeylerden uzak kalma) gereklidir ki, takvanın hayır ve saadetler(i sayes)inde iki cihanda bir belâ, musibet ulaşmasın.

[29] Yirmi Dokuzuncu Söz: لا شفيع أنجح من التوبة

Tevbeden daha ihtiyaç yerine getirici hiçbir şefaathçi yoktur. Bu sözün manası şudur: Her kim tevbe etse, ondan sonra Yüce Allah'tan ihtiyacını dilese, her tür kusur ve noksandan münezzeh Cenab-ı Hak, tevbenin hayır ve saadetinde o ihtiyacını yerine getirir. O hâlde dinde ve dünyada, ahiret ve dünyada tevbeden daha iyi bir şefaathçi yoktur. Ve yine bu söze bir mana daha vermek mümkündür; o da şudur: Eğer (yaşça veya mevkice) bir küçük (kişi), bir suç işlese ve bir büyük ona öfkelenirse, bunun üzerine o küçük tevbe etse ve özür dileme ipine el atsa ve hatasının affedilmesini istese, gönül alçaklığı gösterse, bu hâl, insanların yanına gidip araçılar edininip (çeşitli) taraflardan o büyüğe baş ağrısı vermekten onun rızasına daha yakın olur. (S. 50b)

[30] Otuzuncu Söz: لا لباس أجمل من السلامة

Sağlık ve esenlikten daha iyi hiçbir giyecek yoktur. Bu sözün manası şudur: İnsanlar, sağlık kâsesini içince ve esenlik giyeceğini giyince, onların kanaat etmesi ve üstünlük

çevresinde gezmemesi gerekir ki açgözlülük sebebiyle ve fazla istemeyle sağlık kadehini ve esenlik giyeceğini yele vermesin (mahvetmesin).

[31] Otuz Birinci Söz: لا داء أعيى من الجهل

Yani cehaletten çaresiz hiçbir dert yoktur. Bu sözün manası şudur: Her kimin yaratılışında cehalet gizli ve bilgisizlik, nobranlık huyunda tabii olsa, hiçbir akıllı kişinin nasihati ve hiçbir erdemlinin fazileti ona fayda vermez; (o cahil kimse) cehalet yenini ve sapıklık eteğini hiç elden bırakmaz.

[32] Otuz İkinci Söz: لا مرض أضنى من قلة العقل

Yani akıl eksikliğinden daha âciz ve zayıf düşürücü bir hastalık yoktur. Bu sözün manası şudur: Akıl kıtlığından daha (tedavisi) zor hiçbir hastalık olmaz. Şu sebepten dolayı: Sağlıklı, kendisinden doğru dürüst fiiller ve ameller meydana gelen kişidir. [Akıllı kıt kimse ise sağlıklı olmaz; akılsızlık hastalığıyla illetli olur.] (S. 51a)

[33] Otuz Üçüncü Söz: لسانك يقتضيك ما عودته

Yani senin dilin, âdet etmiş olduğun şeye seni sıkıştırır. Bu sözün manası şudur: Dilini iyi (söz) söylemeye alıştırmaman ve kötü (söz) söylemeyi ona huy edindirmemen gerekir. Çünkü dilini neye alıştırsan, âdetin hükmüne göre, diline o gelir. Belki nazık bir konumda diline boş söz gelir de onun yüzünden zarara düşersin...

[34] Otuz Dördüncü Söz: المرء عدو ما جهله

Yani insan bilmediği şeye düşmandır. Bu sözün manası şudur: Bir ilmi bilmeyen herkes, daima o ilmin sahiplerine kötü (söz) söyler.

[35] Otuz Beşinci Söz: رحم الله امرأ عرف قدره ولم يتعد طوره

Yani kendi derecesini bilen ve haddini aşmayan kişiye Allah rahmet etsin! Bu sözün manası şudur: İnsanların kendi derecesini bilmesi ve haddini aşmaması lazım ki, Yaratan'dan rahmet ve insanlardan değer bulsun. (S. 51b)

[36] Otuz Altıncı Söz: النصح بين المأ تقريع

Yani insanların içinde (bir kimseye) öğüt vermek, başa kakmadır. Bu sözün manası şudur: Her kimin akılı varsa, bir dostuna öğüt verdiğinde yalnız, تنها yerde vermesi lazım. Çünkü halk arasında nasihat, kötülükleri açıklayıp rezil etmektir.

[37] Otuz Yedinci Söz: إذا تم العقل نقص الكلام

Yani akıl tamam olunca söz eksilir. Bu sözün manası şudur: Akılı tamam olan herkes, oturulacak, görüşülecek yerlerde boş söz söylemez ve kendi dilini zararlı işlerden korur.

[38] Otuz Sekizinci Söz: الشفيع جناح الطالب

Yani aracı, isteyen kimsenin kanadıdır. Bu sözün manası şudur: Bir kişinin bir büyüğe ihtiyacı düşse ve o ihtiyacı kendi diliyle o büyüğe söyleyemese, elini bir aracının eteğine atsa, o aracının yardımıyla ihtiyacına -kuşun kanadıyla yemek yiyeceği ve su içeceği yere eriştiği gibi- ulaşır.

[39] Otuz Dokuzuncu Söz: نفاق المرء ذلّه

Yani münafıklığı kişinin horluğudur. Bu sözün manası şudur: Her kim münafıklığı huy, âdet ve meslek etse, (S. 52a) dışını içine aykırı tutsa, Allah katında alçak ve halk içinde hor olur.

[40] Kırkıncı Söz: نعمة الجاهل كروضة في مزبلة

Yani cahilin nimeti, çöplükte biten yeşillik gibidir. Bu sözün manası şudur: Cahil kimse, nimete layık ve büyüklüğe uygun değildir. Eğer bir nimet bulsa veya bir büyüklük ele geçirirse, yeşillik çöplükte yaraşmadığı ve güzel görünmediği gibi, ona yaraşmaz.

[41] Kırk Birinci Söz: الجزع أتعب من الصبر

Yani ağlayıp sızlamak, sabırdan daha zordur. Bu sözün manası şudur: Belaların meydana gelişi ve musibetlerin inişi sırasında sabırsızlıkla telaş ve üzüntü göstermek, sabırdan daha zor; rahat duruş ve ağırbaşlılıktan sıkıntı vericidir.

[42] Kırk İkinci Söz: المسؤل حرٌّ حتى يعد

İstenilen kişi, vaatte bulunduğu zamana kadar hürdür. Bu sözün manası şudur: Bir şey dilediğin kimse, vade vermeyinceye kadar serbesttir; ikram yuları ve irade dizgini onun elindedir. (S. 52b) Eğer isterse yapar, istemezse yapmaz. Fakat vaatte bulununca ve dili rehin edince, sözünde durmak, ikram ve irade dizgini, insanlık yönünden, elinden çıkmıştır; verdiği sözde durması gerekir.

[43] Kırk Üçüncü Söz: أكبر الإعداء أخفاهم مكيدةً

Yani düşmanların en büyüğü, hilesi, dalaveresi daha gizli olanıdır. Bu sözün manası şudur: Her kim düşmanlığını gizlese ve dostluk gösterse, o düşmanların daha kötüsüdür. Şundan dolayı: Görünen düşmandan sakınmak mümkün; fakat görünmeyen, iç düşmandan (sakınmak) mümkün değildir...

[44] Kırk Dördüncü Söz: من طلب ما لا يعنيه فاتته ما يعنيه

Yani her kim kendisi için faydalı olmayan şeyi istese, faydalı olan şeyi elden çıkarır (kaçırır). Bu sözün manası şudur: Her kim işine yaraşır, zamanına uygun olmayan bir şeyi istese, işine yaraşır ve zamanına uygun olan bir nesneyi elden kaçırır. (S. 53a)

[45] Kırk Beşinci Söz: السامع للغيبة أحد المغتابين

Yani gıybeti dinleyen, o iki gıybet edicinin biridir. Bu sözün manası şudur: Her kim hazırda bulunmayan bir kimse hakkındaki gıybeti dinlese ve ona razı olsa, gıybet edeni kınamasa ve o gıybeteye bir özür ortaya koymasa, o iki gıybet edicinin birisidir; dünya kınamasında, ahiret cezasında (gıybet edene) ortak olur.

[46] Kırk Altıncı Söz: الذل مع الطمع

Yani horluk açgözlülükleştir. Bu sözün manası şudur: Her kim, halktan (bir şeyi isteme hususunda) açgözlülük etse ve ahaliye onun hâli malum olsa, (insanlar kendisini) düşman sayar ve ona horluk nazarıyla bakarlar. Asla hiç kimsenin yanında şeref ve izzet bulmaz.

[47] Kırk Yedinci Söz: الرّاحة مع اليأس

Yani rahat, ümitsizlikle birlikte. Bu sözün manası şudur: Her kim ümidini halkın mallarından kesse, süslenme ve ziyet hırısında olmasa, devamlı rahat içinde bulunur ve ömrünü huzurla geçirir. (S. 53b)

[48] Kırk Sekizinci Söz: الحرمان مع الحرص

Yani ümitsizlik hırsıyla birlikte. Bu sözün manası şudur: Her kim bir şeye pek hırslı ve açgözlü olsa, o şeyde daha mahrum ve nasipsiz olur.

[49] Kırk Dokuzuncu Söz: من كثر مزاحه لم يخل من حقدٍ عليه أو إستخفافٍ به

Yani şakası ve alayı çok olan kimse, (şahsına karşı) kin tutma ve hor görmeden kurtulmaz. Bu sözün manası şudur: Her kim çok şaka yapsa, insanlar devamlı ona kin güder; kendisinden küçükler onu hafife alır, hor görürler. Ve o asla büyüklerin kininden ve küçüklerin hafifsemesinden kurtulmaz.

[50] Ellinci Söz: عبد الشهوة أدلّ من عبد الرّق

Yani şehvetin kölesi, parayla satın alınmış köleden daha hordur. Bu sözün manası şudur: Her kim şehvet bukağısında olsa, o, parayla satın alınmış kölelerden daha hor olur. Zaman zaman köle sahibi efendi, kölesine acır ve onu esirger; ama şehvet kulu olanlara hiç kimse acımaz ve onları esirgemez. (S. 54a)

[51] Elli Birinci Söz: الحاسد مغتاطٌ على من لا ذنب له

Yani kıskanç, günahı olmayana öfkelenir. Bu sözün manası şudur: Kıskanç, bir kişide nimet gördüğünde, o nimetin kendisinde olmasını, onda olmamasını ister. Bu sebepten dolayı ona kızar ve onu düşman sayar; sürekli onun bir suçu ve hainliği görülmeden nimetinin yok olmasına çalışır.

[52] Elli İkinci Söz: كفى بالظفر شفيحاً للمذنب

Yani günahkâra karşı galibiyet, şefaathçi olarak yeter. Bu sözün manası şudur: Suçluya aracı olarak senin ona üstün gelmen kâfidir. Madem zafer elde ettin, o hâlde (mağlup ettiğin kimseyi) affetmeye çalış!

[53] Elli Üçüncü Söz: ربّ ساع فيما يضرّه

Yani bir şey için çalışan nice kimsenin zararı vardır. Bu sözün manası şudur: Bir iş için çalışan herkesin, o işten fayda görmesi gerekli değildir. Çünkü çok olur ki (insanlar) çalışır, sonunda o işten zarar görür. (S. 54b)

[54] Elli Dördüncü Söz: لا يتكل على المنى فإنّها بضايح التوكى

Yani arzuların üstüne dayanma; çünkü o ahmakların sermayesidir. Bu sözün manası şudur: Arzulara güvenmemek ve arzu sebebiyle tehlikelere düşmemek lazım. Çünkü her istediğin şeyi sana vermez; onun anahtarını eline koymazlar. Ve (o yolda çalışmaksızın) sırf arzuya dayanmak, ahmakların işi ve ona güvenmek pek akılsız ve alık olanların âdetidir.

[55] Elli Beşinci Söz: اليأس حرٌّ و الرجاء عبْدٌ

Yani ümitsizlik serbesttir ve ümit köledir. Bu sözün manası şudur: Her kim insanlardan (bir şeyler) ummayı keserse, onların hizmetinin bukağısından serbest olur ve kendilerine itaat bağından kurtulur. İşte hürlük budur. Her kim de ümidini insanlara bağlarsa, onların hizmetinin kölesi olur; onlara itaat bağıyla bağlanmış olur. Hizmetçilik, kölelik budur.

[56] Elli Altıncı Söz: ظنّ العاقل كهانةً

Yani akıllı kişinin zannı, müneccimlik gibidir. Bu sözün manası şudur: Çok olur ki akıllı kişinin zannı, müneccimin hükmünün çok defa doğru çıktığı gibi, rast gelir. (S. 55a)

[57] Elli Yedinci Söz: من نظر اعتبر

Yani (dikkatle) bakan ve düşünen, ibret alır. Bu sözün manası şudur: Her kim dünya hâllerine ve ahiret işlerine baksa ve onların üzerinde iyice düşünse, ibret alır, zararı olan şeyden kaçır, faydası olan şeye ulaşmak için çalışır.

[58] Elli Sekizinci Söz: العداوة شغل شاغلٌ

Yani düşmanlık meşgul edici bir iştir. Bu sözün manası şudur: Düşmanlık, faydasız bir iş ve faydalı işlerden geri bırakıcı ve alıkoyucudur.

[59] Elli Dokuzuncu Söz: القلب إذا أكره عمى

Yani gönül zulümle buyrulduğunda (bir işi zorla yapması istendiği zaman) kör olur. Bu sözün manası şudur: Gönül, incindiğinde veya yorulduğunda bir şeyi bilmekte kör olur ve o şeyi anlamaz. O hâlde, gönül dizginini, ilim tahsili zamanında kendisine vermek lazım. Gücünden fazla olan yükü ona yükletmemek gerek ki, âciz ve sersem olmasın; hayrette kalmasın... (S. 55b)

[60] Altmışınca Söz: الأدب صورة العقل

Manası şudur: Her kimin akli varsa, onun alameti, sözünün seçilmiş ve işinin beğenilmiş olması, insanlarla edeple oturup kalkması; pişmanlığa varacak şeylerden ve uğursuzluk beklenecek (azarlama, kınama gelecek) yerlerden kaçınmasıdır.

[61] Altmış Birinci Söz: لا حياء لحريص

Manası şudur: Her kim bir şeye, alçak isteklere ve bedenî zevklere hırslı olsa, o kimse, o şeyi istemekte hiçbir yaratılmıştan utanmaz; hiçbir kınayıcının kınamasına dönüp bakmaz.

[62] Altmış İkinci Söz: من لانت أسافله صليت أعالیه

Manası şudur: Her kimin eli altındaki köle ve hizmetkârları yumuşak olsa, keder verici hadiseler sırasında ona yardım etmeseler, (pek üstün ve kuvvetli olan kimseler) şiddet gösterir ve onu kahrederler. Bu söze bir mana daha vermek mümkündür ve o mana da şudur: (S. 56a) Her kim belinden aşağısını, üzerine bozukluk, ayıp ve günah gitmiş olana kadar gevşek tutmuş olsa, onun belinden yukarısı, yani gözü ve yüzü çok sert olur ve benzinden de hayâ suyu (ar, namus, şeref) çekilmiş olur.

[63] Altmış Üçüncü Söz: من اوتى فى عجانه قلّ حيازه و بذؤ لسانه

Yani her kimin apış arasına vurmuş olsalar, onun hayâsı az ve ağzı bozuk olur. Bu sözün manası şudur: Her kim erkeklerin altına yatmış olsa ve onun üstünden böyle ahlak ve adaba aykırı, çirkin bir fiil (zina veya livata) geçmiş olsa, hayâsı azıcık ve dili kötü söze alışmış olur.

[64] Altmış Dördüncü Söz: السعيد من وعظ بغيره

Yani iyi bahtlı, başkalarından öğüt alandır. Bu sözün manası şudur: Talihli, başkalarına öğüt verdiklerinde, uygun olmayan iş ve beğenilmeyen sözden onları men ettiklerinde, o nasihatten ibret tutan (ders çıkarıcı) ve payını alan kişidir.

[65] Altmış Beşinci Söz: الحكمة ضالة المؤمن

Yani hikmet müminin yitiğidir. Bu sözün manası şudur: Mümin, kişinin kendi kaybettiği (değerli) bir şeyi aradığı gibi, daima (S. 56b) hikmete istekli olur.

[66] Altmış Altıncı Söz: الشرّ جامع لمساوى العيوب

Yani kötülük, kusurların çirkinliklerini bir araya getiricidir. Bu sözün manası şudur: Her kim kötülük etse, onun içinin pisliği, kötülüğü ortaya çıkar ve insanlar çirkin kusurlarından haberdar olur; şahsındaki kabahat türlerini ve alçaklık cinslerini hep anlarlar.

[67] Altmış Yedinci Söz: كثرة الوفاق نفاقٌ و كثرة الخلاف شقاقٌ

Yani çok uygunluk göstermek nifak ve çok muhalefet etmek düşmanlık olur. Bu sözün manası şudur: Kim bir kişinin sözüne, işine çok uysa, razı olsa, o konuda haddinden fazla abartı gösterse, insanlara ondan riya şüphesi ve nifak kuşkusu düşer. Her kim de bir kişinin sözüne, fiiline çok muhalefet etse, o durum, düşmanlığa ulaşır ve ayrılığa sebep olur. O hâlde, insanlara uyma ve muhalefette orta yolu gözetmek ve ayağı itidal caddesine koymak lazım. (S. 57a)

[68] Altmış Sekizinci Söz: ربّ أملٍ خائبٍ

Yani nice ümit besleyenler ümitsiz olmuştur. Bu sözün manası şudur: Çok kişi olur ki bir şeye ümit besler ve o şeyi elde etmez; işin sonunda ümitsiz olur.

[69] Altmış Dokuzuncu Söz: ربّ رجاءٍ يؤدى إلى الحرمان

Yani birçok ümit (vardır ki, sahibini) mahrumluğa ulaştırır. Bu sözün manası şudur: Bir şeye ümit besleyen herkesin ona erişmesi (her zaman mümkün) değildir. Çünkü birçok ümit besleyen kimsenin umduğu, yerine gelmez; (o şahıs) ümit beslediği şeyden mahrum kalır.

[70] Yetmişinci Söz: ربّ ارباحٍ يؤدى إلى الخسران

Yani nice kârlar zarara ulaştırır. Bu sözün manası şudur: Çok kazançlar olur ki, onun sonu zarara ulaşır.

[71] Yetmiş Birinci Söz: ربّ طمعٍ كاذبٍ

Yani birçok açgözlülük yalan olur. Bu sözün manası şudur: İnsanların düştüğü birçok tamah ve kalbin bağlandığı nice ümit vardır ki, sonunda o tamah yalan (S. 57b) ve o ümit ışısız olur; o tamahtan hiç meyve (sonuç) ve o ümitten hiç fayda meydana gelmez.

[72] Yetmiş İkinci Söz: البغى سائقٌ إلى الحين

Yani zulmetmek, helake götürür. Bu sözün manası şudur: Her kim zulmetse ve (meşru olandan) fazlasını ararsa, insaf ve hakkını tamamen alma dairesinden dışarı ayak bassa, o hâlin uğursuzluğu ona ulaşır; (kendisi) bela ve musibetlerle helak olur.

[73] Yetmiş Üçüncü Söz: من كثر فكره فى العواقب لم يشجع

Yani işlerin sonunu çok düşünen, cesur olmaz. Bu sözün manası şudur: Her kim işlerin sonuna çok baksa, mühim şeylerin akıbetleri konusunda sayısız düşünse, o, yiğit olmaz; arzu ve isteğine erişmez.

[74] Yetmiş Dördüncü Söz: فِي كُلِّ جَرَعَةٍ شَرَقَةٌ وَ مَعَ كُلِّ أَكْلَةٍ غَصَّةٌ

(S. 58a) Yani her yudumda ve her lokmada bir kere boğazda duruş vardır. Bu sözün manası şudur: Hiçbir gül dikensiz, hiçbir içki humarsız, hiçbir sevinç kedersiz, hiçbir rahat acısız, hiçbir hazine yıllansız olmaz.¹¹

[75] Yetmiş Beşinci Söz: إِذَا حَلَّتِ الْمَقَادِيرُ ضَلَّتِ التَّقَابِيرُ

Yani Allah'ın kazaları indiğinde, halkın tedbirleri yolunu şaşırır. Bu sözün manası şudur: Allah'ın ezelde takdir ettiği hüküm indiğinde, insanların tedbiri, değerlendirmesi boşa gider. O durumda iyilik yolunu kaybeder ve doğru dizginini elden çıkarırlar.

[76] Yetmiş Altıncı Söz: إِذَا حَلَّ الْقَدْرُ بَطَلَ الْحَزْرُ

Yani Allah'ın kazası indiğinde, korkma ve kaçınma boşa gider. Bu sözün manası şudur: Yüce Allah'ın ezelde takdir ettiği hüküm meydana geldiği zaman, kaçmak, sakınmak, korkmak ve tedbirli bulunmak fayda vermez; bunların hiçbirisi o kazayı gidermez ve döndürmez. (S. 58b)

[77] Yetmiş Yedinci Söz: الْإِحْسَانُ يَقْطَعُ اللِّسَانَ

Yani iyilik etmek, kötü söz söyleyenlerin (aleyhte bulunan, dedikoducu kimselerin) dilini keser. Bu sözün manası şudur: Bir kişiye iyilik ettiğinde, onun dilini yermeden ve çekiştirmeden kesersin.

[78] Yetmiş Sekizinci Söz: الشَّرْفُ بِالْفَضْلِ وَالْأَدَبُ لَا بِالْأَصْلِ وَالنَّسَبُ

Yani ululuk, fazilet ve hünerledir; soy-sopla değildir. Bu sözün manası şudur: İnsana övünç hünerledir; babayla değildir. Şerefi edepte ara, soyda arama; itibarı faziletten bil, soy-soptan bilme!

[79] Yetmiş Dokuzuncu Söz: أَكْرَمُ الْأَدَبِ حَسَنُ الْخَلْقِ

Edebin en üstünü, iyi huydur. Bu sözün manası şudur: İyi huy, bütün edeplerden üstündür. Lütufların iyi ahlakı ve vasıfların gerekli olanları onda gizlidir.

[80] Sekseninci Söz: أَكْرَمُ النَّسَبِ حَسَنُ الْأَدَبِ

Yani soyun pek üstünü, edep güzelliğidir. Bu sözün manası şudur: Huy ve âdetin iyisi, soy büyüklüğünden üstündür. (S. 59a)

[81] Seksen Birinci Söz: أَفْقَرُ الْفَقْرِ الْحَمَقُ

Yani fakirlerin en yoksulu, ahmaklıktır. Bu sözün manası şudur: Fakirliğin çok kötü olanı, ahmaklık, beyinsizliktir. Çünkü ahmaklık yüzünden mal ele geçmez ve elde edilmiş mal elden çıkar. Akıl sayesinde mal elde edilir ve ele geçmiş mal da korunmuş olarak kalır.

[82] Seksen İkinci Söz: أَوْحَشَ الْوَحْشَةَ الْعَجَبُ

Yani korku ve ıssızlığın en büyüğü, kendini beğenmişliktir. Bu sözün manası şudur: Her kim kendisini beğenmiş olsa, (insanlar) onunla oturmaktan kaçarlar ve o devamlı yalnızlık ıssızlığı içinde kalır.

¹¹ Nakledildiğine göre, eskiden bazı zenginler veya devlet adamları, altın, mücevher gibi değerli varlıklarını, hırsızlığa karşı tedbir olarak bir yere gömer; kimsenin onlara el sürmemesi ve çalmaya girişenlerin fenalığa uğraması için tılsım yaparlar; bu defineleri korumaya birer korkunç yılanı vazifeli tutarmış. (Fazla bilgi için bk. Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, hzl. Cemâl Kurnaz, Ankara 1992, s. 118-119). Eski şairlerimiz, gizli hazinelere yılanların bekçi edilişi söylentisini zaman zaman söz konusu etmişlerdir. Mesela, 16. asrın ileri gelen şairlerinden Balıkesirli Zâtî, bir beytinde "Yanında yabancıların olmadığı bir gümüş bedenli var mı?!. Kendisiyle birlikte yılanın bulunmadığı bir hazine hani, nerede?!" diye sorarken, güzeli hazineye, onun beraberindeki kimseleri ise yılanı benzetir: "Var mı bir simin-beden yanınca ağyâr olmaya / Kanı bir gencine anunla bile mâr olmaya" (Hakan Yekbaş, "Zâtî Divanında Halk İnanışları", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4 / 2 Winter 2009, s. 1124). Yine 16. asrın divan sahibi şairlerinden Mısırlı Şâhidî, şu beytinde hazine-yılan münasebetine temas ederek sevgilinin saçını yılanı, güzel yüzünü ise hazineye benzetmiştir: "Genc-i hüsnüñ üzre cânâ ejdehâ-yı zülfüni / Göreliden bu dil-i virânemüz oldı harâb" (Ey can, güzellik hazinenin üzerinde saç ejderhasını gördüğümüzden beri bu virane gönlümüz harap oldu.) (Osman Kufacı, *Mısırlı Şâhidî Divânı*, Kriter Yay., İstanbul 2020, s. 112).

[83] Seksen Üçüncü Söz: أغنى الغنى العقل

Yani zenginliklerin en büyüğü akıldır. Bu sözün manası şudur: Her kimin aklı varsa, o bütün zenginlerden daha zengindir. Şundan dolayı: Eğer mal perişan olup yok olursa, akılla, kuvvetle onu geri getirmek mümkündür. Ayrıca maldan harcaysan (o maddi varlık) eksilir; akıldan ne kadar harcaysan, (o kişide yaratılıştan bulunan nimet) artar. (S. 59b)

[84] Seksen Dördüncü Söz: الطامع فى وثاق النّال

Yani açgözlü kimse horluk yerindedir. Bu sözün manası şudur: Her kim fazla açgözlülük etse, o daima alçaklık makamı ve azlık durağında olur.

[85] Seksen Beşinci Söz: إحدروا نفار النّعم فما كلّ شارٍ بمرودٍ

Yani nimetlerin ürkmekten korkun! Çünkü her ürken şeyi geri getirmek mümkün değildir. Bu sözün manası şudur: Nimeti koruyun ve onu sizden ürkütecek bir şey yapmayın! Eğer nimet sizden ürkse ve kaybolsa, onu yine ele geçirmek güç ve zor olur.

[86] Seksen Altıncı Söz: أكثر مصارع العقول تحت بروق الأطماع

Yani akılların düştüğü yerlerin pek çoğu, tamahların meydana çıktığı yerlerin altıdır. Bu sözün manası şudur: Her kimi tamah, açgözlülük kaplarsa, onun aklı bozguna uğratılmış ve yenilmiş olur.

[87] Seksen Yedinci Söz: من أبدى صفحته للحقّ هلك

Yani her kim yüzünün ucunu Hak'a gösterse (Hak ve hakikatten yüz çevirse) helak olur. Bu sözün manası şudur: Her kim Hak'tan (doğrudan, Allah yolundan) (S. 60a) yüzünü döndürse, ondan yüz çevirse, helak olur; itibar ve makamdan nasipsiz kalır.

[88] Seksen Sekizinci Söz: إذا أملتكم فتاجروا الله بالصّدقه

Yani fakir olduğunuzda sadaka vererek Allah ile ticaret edin. Bu sözün manası şudur: Sadaka malın çoğalmasına ve saadetin artmasına vesiledir. Her kim sadaka verse, zengin olur; kötü durumdan kurtulur.

[89] Seksen Dokuzuncu Söz: من لان عوده كثف أغصانه

Yani ağacı yumuşak olanın budakları kalın olur. Bu sözün manası şudur: Her kim yumuşak huylu olsa ve ceza zamanında (suçluları) cezalandırmasa, terbiye etme resmî muamelelerini ihmal etse, onun hizmetkârları itaatsizlik eder, ona hürmet etmez ve istediği gibi gitmezler.

[90] Doksanıncı Söz: قلب الأحمق فى فيه

Yani akılsızın kalbi ağzındadır. Bu sözün manası şudur: Ahmak, kalbinde olan her şeyi (S. 60b) diliyle söyler ve insanları kendi sırlarından haberdar eder; gizli, kapalı hiçbir şey bırakmaz.

[91] Doksan Birinci Söz: لسان العاقل فى قلبه

Yani akıllının dili kalbindedir. Bu sözün manası şudur: Her kim akıllı olsa, o, sırrını kalbinde gizler ve diliyle hiç kimseye söylemez. Onu söylemekte çok düşünür; iyi bilinceye, söylemenin doğru olduğunu tasavvur edinceye, araştırıncaya ve kıvamını buluncaya kadar dile getirmez ve hiç kimseye göstermez.

[92] Doksan İkinci Söz: من جرى فى عنان أمله عثر بأجله

Yani her kim istek ve ümidinin dizgininde gitse, birdenbire eceline düşer. Bu sözün manası şudur: Her kim yularını hırsının eline verse ve nefsinin arzu ettiği gibi gitse, çabucak helak çukuruna düşer. (S. 61a)

[93] Doksan Üçüncü Söz: إذا وصلت إليكم أطراف النّعم فلا تنفّروا أقصاها بقلة الشّكر

Yani nimetlerin uçları (size) eriştiğinde, azıcık şükürle uzaklarını ürkütmeyin! Bu sözün manası şudur: Sizin yanınıza ulaşan nimetler için (Allah'a) şükredin ve minnettar olun ki, size uzak ve erişmemiş nimetlerden ümitsiz olmayasınız ve mahrum kalmayasınız.

[94] Doksan Dördüncü Söz: إذا قدرت على عدوك فاجعل العفو عنه شكراً لقدرة عليه

Yani düşmanına kudret sahibi olduğunda, kuvvetin şükürünü eda etmek için onu affet! Bu sözün manası şudur: Kendi düşmanına karşı kudret bulduğun (galip geldiğin) zaman şükret! Bu nimetin şükürü ise, onun günahından (dolayı cezalandırılmasını istemekten) vazgeçmen ve suçunu affetmendir.

[95] Doksan Beşinci Söz: ما أضمّر أحدٌ شيئاً إلا ظهر في فلتات لسانه و صفحات وجهه

Manası şudur: Her kimin kalbinde bir şey varsa, onun izi, sözünün arasında ve yüzünün renginden belli olur... (S. 61b)

[96] Doksan Altıncı Söz: اللهم اغفر رمزات الألفاظ و شهوات الجنان و هفوات اللسان

Manası şudur: Ey Allah(ım), gözlerimde ve sözlerimde geçmiş günahlarımı bağışla!

[97] Doksan Yedinci Söz: البخيل مستعجل الفقر يعيش في الدنيا عيش الفقراء

و يحاسب في الآخرة حساب الاغنياء

Manası şudur: Cimri, çabuklaştırmayla fakirliği kendisine çeker. Mal toplar; bu dünyada fakirler gibi yaşar; ne maldan zevk alır ne de nimetten rahat bulur. Öbür dünyada zenginler gibi hesap verme zahmetini çeker ve ceza görür.

[98] Doksan Sekizinci Söz: قلب الأحمق وراء لسانه

Manası şudur: (S. 62a) Ahmak, diline her ne gelirse, söyler. Ondan sonra (sözünün) iyiliğini ve bozukluğunu düşünür. O hâlde, gönlü onun diline uyar ve saçma sapan konuşmasını istekle yapar.

[99] Doksan Dokuzuncu Söz: لسان العاقل وراء قلبه

Manası şudur: Akıllı insan, bir söz söylemek istediğinde önce gönlünden (içinden) düşünür; iyiliğine ve bozukluğuna bakar, sonra onu diline getirir. Bundan dolayı, onun dili aklına uymuş ve gönlünün istediğini yapmış olur.

[100] Yüzüncü Söz: إعادة الاعتذار تذكير للذنب

Manası şudur: Günah işlediğin zaman ancak bir kere özür dile. Çünkü tekrar özür dilersen, (önceki) günahını andırırsın.

(S. 45b)

Kitâbu Matlûbu Külli Tâlib Min Kelâmi Emîrî'l-mü'minîn Alî bin Ebî Tâlib

بسم الله الرحمن الرحيم

[1] Kelime-i Evvel: لو كشف الغطاء ما ازددت يقيناً

Ya'nî eger açıla örtü arturmayam ben yakinde. Ma'nisi bu kelimenün oldur ki, emîrî'l-mü'minîn 'Alî radiya'llâhü 'anhü buyurur ki, şol nesne ki, başa dâr-ı dünyâda (ki serây-ı hicâbdur) ma'lûm olmışdur ve yakîn gelmişdür umûr-ı âhîretten haşr u neşr ve şevâb ve 'iğâb ve na'im ve cahîm ve gayrdan, eger hicâb (ki dünyâdur) ortadan götrüle ve beni dâr-ı âhîrete irişdüreler ve ol cümle[y]i baş göziyle müşâhede idem, bir zerre benüm yakînümde ziyâde olmaya. Zîrâ benüm 'ilme'l-yakînüm, bugün 'ayn el-yakîn gibidür. Şi'r:

حال خلد و جحيم دانستم   بيقين آنچه انك می باید
گر حجاب از میانه برخیزد   آن یقین ذره نبفزايد

[2] Kelime-i Duvüm: الناس نيام فإذا ماتوا انتبهوا

Ya'nî halâyık uykuda durur; pes çün öleler uyanalar. Ma'nisi bu kelimenün oldur ki, halâyık dâr-ı dünyâda 'uqbâ işinden gâfil dururlar. Çün öleler, gaflet uykusundan uyanalar ve bileler ki, 'ömrlerin yile virmişler, qadem câdde-i şavâba kıomamışlar ve peşimân olalar yaman işlerinden ve sözlerinden, peşimân oldukları fayide itmeye... Şi'r:

مردمان غافلند از عقبی   همه گویی بختگان مانند
ضرر غفلتی که می ورزند   چون بمیرند آنگهی دانند

(S. 46a)

[3] Kelime-i Sivüm: التَّاسِ بِزَمَانِهِمْ أَشْبَهَ مِنْهُمْ بِأَبَائِهِمْ

Ya'nî hâlâyık kendü zamânlarında beñzeşirekdür olardan kendü atalarına. Ma'nisi bu kelimenüñ oldur ki, zamâneye nazâr ideler ve anuñ ef'âline iktidâ ideler. Her kimi oñşaya, olar dañı oñşaya ve her kimi zamâne birağa, olar dañı birağalar ve atalarınuñ sünnetince varmayalar ve kendülerüñ geçmişlerine teşebbüh itmeyeler. Şi'r:

خلق را نیست سیرت پدران همه بر سیرت زمانه روند
دوستند آنک را زمانه نواخت دشمنند آنک را زمانه فکند

[4] Kelime-i Çehârum: ما هلك امرءٌ عرف قدره

Ya'nî helâk olmaya şol kişi ki, tanıdı kendü qadrini. Ma'nisi bu kelimenüñ oldur ki, her ki kendü mañhallini bile ve ayağını kendü kilimince uzada ve şol iş ki, mertebesine ve menziletine lâyıq degüldür, işlemeğe, cemî'-i 'ömrinde melâmet görmeye ve selâmet kıla. Şi'r:

هر که مقدار خویشتن بشناخت از همه حادثات ایمن گشت
از مضیق غرور بیرون جست در مقام سرور ساکن گشت

[5] Kelime-i Pencüm: قيمة كل امرء ما يحسنه

Ya'nî kıymeti her kişinüñ oldur ki, eyü bile anı. Ma'nisi bu kelimenüñ oldur ki, her kişinüñ kıymeti 'ilminüñ endâzesinedür. Eger çok bile, kıymeti çokdur ve eger azacuk bile, anuñ kıymeti azacukdur. Şi'r:

قیمتت تو در آن قدر علمست که تن خود بدان بیاری
خلق در قیمتت بیفزایند چون تو در علم خود بیفزایی

(S. 46b) [6] Kelime-i Şeşüm: من عرف نفسه فقد عرف ربه

Ya'nî her ki tanıdı kendü nefsinı, toğru ki tanıdı kendü Perverdigârını. Ma'nisi bu kelimenüñ oldur ki, her ki kendü nefesine nazâr eyleye, bedihe-i 'aql ile bile ki, bundan ilerü yoğ idi ve şimdi var oldı ve bundan bile ki, özini yoğ iken bir var eyleyici vardur; bir vücüd hil'atini geydürici vardur. Pes, kendü nefsinı bilmekden kendü Perverdigârınıñ ma'rifetine irişdi. Şi'r:

بر وجود خدای عزّ و جلّ هست نفس تو حجت قاطع
چون بدانی تو نفس را دانی کوست مصنوع و ایزدش صانع

[7] Kelime-i Heftüm: المرء مخبوءٌ تحت لسانه

Ya'nî kişi gizlidür dili altında. Ma'nisi bu kelimenüñ oldur ki, tā kişi söz söylemeye, hâlâyık bilmeyeler ki, ol 'âlim [mi]dür yoñsa câhil midür, ebleh midür, yoñsa 'âqıl midür? Çün söz söyledi, 'aqlınıñ miqdârı ve fazlınuñ meşâbesi bilinür.

مرد پنهان بود بزیر زبان چون بگوید سخن بداندش
خوب گوید لیبیب گویندش زشت گوید سفیه خواندش

[8] Kelime-i Heştüm: من عذب لسانه كثر إخوانه

Ya'nî her ki hoş ola anuñ dili, çok olalar qardeşleri. Ma'nisi bu kelimenüñ oldur ki, her ki, hâlâyıka eyü söyleye, olaruñ 'aşerâtına nazâr itmeye, olar anı seveler ve anuñ ile qardeş gibi dirilerler. Şi'r: (S. 47a)

گر زبانت خوشست جمله خلق در مودت برادران تواند
ور زبانت بدست در خانه خصم جان تو چاکران تواند

[9] Kelime-i Nühüm: بالبرّ يستعبد الحرّ

Ya'nî ma'nisi bu kelimenüñ oldur ki, yañşılığla qul ola âzâd ve âzâdeler ola bende ve ser-efrâzlar olalar çâker. Şi'r:

کرت باید که پیش تو باشند سروران جهان سرافکنده
مردمی کن که مردمی کردن مرد آزاد را کند بنده

[10] Kelime-i Dehüm: بشر مال البخيل بحادثٍ أو وارثٍ

Ya'nî beşâret vir bañilüñ mâline rüzigârdan bir âfet ile ya mîrâş yiyicile. Ma'nisi bu kelimenüñ oldur ki, bañilüñ mâli ya âfet-i rüzigâr ile telef ola, ya mîrâş yiyici eline düşe. Şundan ötürü ki, bañilüñ gönli virmez kendü mâlini hoş yiye, ya hayrât vechinde ve müberrât tarîkıında harc eyleye. Şi'r:

هر کرا مال هست و خوردن نیست او از آن مال بهره کی دارد
یا بناراج حادثات دهد یا بمیراث خواره بگذارد

[11] Kelime-i Yâz-dehüm: لا تنظر إلی من قال و انظر إلی ما قال

Ya'nî nazar eyleme ol kişiye ki didi, nazar eyle şol kişiye ki ne didi. Ma'nisi bu kelimenüñ oldur ki, sözi söyleyiciye baħma ki, şerîf midür ya vazî' 'âlimdür, ya câhil; sözüñ nefesine nazar eyle. Eger yahşı ola, sakla ve eger yaman ola, ço. Şi'r:

شرف قابل و خساست او در سخن کی کنند هیچ اثر
تو سخن رانگر که حالش چیست در گذارنده سخن منگر

(S. 47b) [12] Kelime-i Dûvâz-dehüm: الجزع عند البلاء تمام المحنة

Ya'nî zârılık belâ kıatında miħnetüñ tamâmıdır. Ma'nisi bu kelimenüñ oldur ki, her kime belâ irişe, ya bir âfet yüz ura ve ol, ol belâda zârılık ide, ya ol âfetde ıztırâb göstere ve şabr ü teslîmi işine sermâye ve rûzgârına pîrâye düzmeye, şevâb-ı ebed[d]en mahrûm ve 'ikâb-ı sermede giriftâr ola. Ve ne miħnet ola bundan temâm?! Şi'r:

در بلیت جزع مکن که جزع بتمامی دلت کند رنجور
هیچ رنجی تمامتر ز ان نیست کز ثواب خدای مانی دور

[13] Kelime-i Sîz-dehüm: لا ظفر مع البغی

Ya'nî yoħdur zafer artuħ istemek ile. Ma'nisi bu kelimenüñ oldur ki, her ki, zulm ile, ziyâdeliğ ile bir nesne taleb eyleye, gâlib oldur ki, ol nesne[y]i ele getürmeye ve ol nesneye zafer bulmaya ve eger nâdirâ ele getüre ve zafer bula ve ol nesneden ber-ħürdârlık ve intifâ' dutmaya. Pes şöyledür ki, zafer bulmamış ola.

هر که از راه بغی چیزی جست ظفر از راه او عنان برتافت
و رظفر یافت منفعت نگرقت پس چنانست ان ظفر که نیافت

[14] Kelime-i Çehâr-dehüm: لا ثناء مع کبر

Ya'nî, yoħdur şenâ kibr ile. Ma'nisi bu kelimenüñ oldur ki, her ki mütekebbir ola, ħalâyık anuñ şenâsın dimeyeler ve vilâsın istemeyeler. Şi'r:

هر کرا پیشه کبر شد همه خلق در محافل جفای او جویند
وانکه بر منهج تواضع رفت همه عالم ثنای او گویند

(S. 48a) [15] Kelime-i Pânz-dehüm: لا برّ مع شحّ

Ya'nî, yoħdur eylük baħillıgıla. Ma'nisi bu kelimenüñ oldur ki, ħalâyık yahşılığın söylemeye ve itâ'at itmeye şol kişinüñ ki baħil ola. Şundan ötürü ki, ħayrın görmeyeler ve nef'in almayalar. Şi'r:

هر که را بخل پیشه شد همه خلق نیست ممکن که طاعتش دارند
حق گزار نیست طاعت و اورا نبود حق چهگونه بگزاردند

[16] Kelime-i Şânz-dehüm: لا صحّة مع التهم

Ya'nî yoħdur ten-dürüstlik çok yimeg ile. Ma'nisi kelimenüñ oldur ki, her ki çok yiye, dâyim mi'desi ağır ola ve teni rencür ola ve her ki azacuħ yiye, anuñ ħâlî bunun ħilâfı ola. Şi'r:

نشود جمع هیچ مردم را تن درستی و خوردن بسیار
مذهب خویش ساز کم خوردن گرت جان عزیز هست بکار

[17] Kelime-i Heft-dehüm: لا شرف مع سوء الأدب

Ya'nî, yoħdur şeref bî-edebliğ ile. Ma'nisi bu kelimenüñ oldur ki, her ki, bî-edeb ola, ululuħdan mahrûm kıala, eşrâf u ekâbir ve a'yân u emâşil derecesine irişmeye. Şi'r:

بی ادب مرد کی شود مهتر گرچه او را جلالت از نسب است
با ادب باش تا بزرگ شوی که بزرگی نتیجه ادبست

[18] Kelime-i Hej-dehüm: لا إجتتاب من محرّم مع حرص

Ya'nî, yoħdur irâk olmaqlık ħarâmdan ħırş ile. Ma'nisi bu kelimenüñ oldur ki, her kimüñ tabî'atinde ħırş sirişte oldı, elinden gelmeye ki ħarâmdan kıaça ve mahzûrâtdan perhîz eyleye. Şi'r:

حرس سوی محرّمات کشد خنک آنرا که حرص را بگذاشت
 دست از حرص می‌باید داشت (S. 48b) گر نخواهی که درحرام افتی

[19] Kelime-i Nüz-dehüm: لا راحة مع الحسد

Ya'nî, yokdur rāḥat ḥased ile. Ma'nisi bu kelimenün oldur ki, ḥasūd kişi dāyim şol yaḥşılıq ki, Allah tebāreke ve te'āla ayruqlara vire, ğamlu, ğuşşalu ola, 'ömrinün rāḥatı ve 'ayşınun lezzeti olmaya. Şi'r:

از حسد دور باش و شاد بزی با حسد هیچ کس نباشد شاد
 گر طرب را نکاح خواهی کرد مر حسد را طلاق باید داد

[20] Kelime-i Bīstüm: لا سؤدد مع إنتقام

Ya'nî, yokdur ululıq kîne dilemeg ile. Ma'nisi bu kelimenün oldur ki, her ki dileye ki ulu ola, kînden el çekmek gerek ve intikām itmegi bir uğurda komaq gerek ve elinden geldükce 'afv itmege sa'y itmek gerek ve ihtimāl libāsın geye. Şi'r:

صولت انتقام از مردم دولت مهتری کند باطل
 از ره انتقام یکسو شو تا نمائی ز مهتری عاطل

[21] Kelime-i Bīst ü Yeküm: لا محبة مع مرء

Ya'nî, yokdur dostlıq lecāc ile. Ma'nisi bu kelimenün oldur ki her ki lecāc pîşe ide, ḥalāyık anuñ dostlıġından kaçalar ve anuñ mücālesetinden perhîz ideler.

ابلهست آنک فعل اوست لجاج ابلهی را کجا علاج بود
 تا توانی لجاج پیشه مکن کافت دوستی لجاج بود

[22] Kelime-i Bīst ü Dīvüm: لا زیارة مع زعارة

Yokdur ziyāret yaman ḥüylülüġla. Ma'nisi bu kelimenün oldur ki, her ki bir kişinün (S. 49a) ziyāretine vara, gerek kendü ziyāreti vaktinde ḥüyü hoş ve yüzi açuq ola. Eger ol vaqt bed-ḥüylük ide, senen-i luḥḍan kavlen ve fi'len 'udül göstere, ol ziyāreti bāṭıl itmiş ola. Şi'r:

چون زیارت کنی عزیزى را روی خوش دار و خوی از آن خوشتر
 چه اگر بدخوئی کنی آنجا آن زیارت شود هبا و هدر

[23] Kelime-i Bīst ü Seyüm: لا صواب مع ترك المشورة

Ya'nî, yokdur şavāb meşvereti terk itmekde. Ma'nisi bu kelimenün oldur ki, cemî' işlerde 'uḳalāyile meşveret ve 'ulemāyile müzākeret itmek gerek. Zirā müşāveret kişiyi şavāba irişdüre ve ḥaḫādan saqlaya.

مشورت رهبر صواب آمد در همه کار مشورت باید
 کار آنکس که مشورت نکند نادر افتد اگر صواب آید

[24] Kelime-i Bīst ü Çehārüm: لا مروءة لکنوب

Ya'nî, yokdur mürüvvet yalan söyleyici kişiyeye. Ma'nisi bu kelimenün oldur ki, her kimün sözinde şıdık olmasa, ḥüsn-i girdārı olmaya, mürüvvetden ḥālî ve fütüvvetden 'arî ola. Şi'r:

هر که باشد دروغ زن بروی از مروءت کجا فروغ بود
 گر کند عهد آن خداع بود وردهد وعده آن دروغ بود

[25] Kelime-i Bīst ü Pencüm: لا وفاء لملوك

Ya'nî, yokdur vefā begler olan kişide. Ma'nisi bu kelimenün oldur ki her ki mülükden ola, anuñıla 'ahd bağlamak ve andan dostlıq istemek ve vefāsına i'timād itmek yokdur. Zirā çün sulṫāna melālet müstevlî ola, hem 'ahdini sindura ve hem dostlıġın fesāda vire... (S. 49b) Şi'r:

مطلب تو وفاز مرد ملوک نشود مجتمع ملال و وفا
 گر کند عهد چون ملالش خاست بشکند عهد را بدست جفا

[26] Kelime-i Bīst ü Şeşüm: لا كرم أعز من التقوى

Ya'nî, yokdur hiç kerem uluraq perhîzkārılıqdan. Ma'nisi bu kelimenün oldur ki her ki müttakî ola, Allah ḫatında 'azze ve celle mu'azzez ve mükerrem ola. Ve daḫı bu kelimeye bir ma'nî-i āḫar daḫı demek olur ve ol ma'nî budur ki, kerem iki dürlüdür: Birsî oldur ki, ḥalāyıkı

kendü şerründen imân idesin ve bu perhîzkârlıktır ve ikinci oldur ki, halkı kendü hayrundan naşîblü kılasın ve bu cüvân-merdliktir ve perhîzkârlık şerîfrağdur cömerdliktandır.

گر کریمی براه تقوی رو ز آنک تقوی سر همه کرمست
نا گرفتن درم ز وجه حرام بهتر از بذل کردن درمست

[27] Kelime-i Bîst ü Heftüm: لا شرف أعلى من الإسلام

Ya'nî, yokdur hiç şeref Müslmânlıktan yüce. Ma'nisi bu kelimenün oldur ki, her ki Müslimân oldu, cāvidānî 'izzete ve iki cihân şerefine irişdi. 'Uqālā bilürler ki, 'izz-i muhalled ve şeref-i mü'ebbed yigrekdür geçici mülkden ve durmayıcı malden. Şi'r:

ای که در نل کفر ماندستی عز- اسلام داده از کف
کر شرف بایدت مسلمان شو که چو اسلام نیست هیچ شرف

(S. 50a) [28] Kelime-i Bîst ü Heştüm: لا معقل أحسن من الروع

Ya'nî, yokdur bir şıgıncak yigrek vera'dan. Ma'nisi bu kelimenün oldur ki, her ki dilerse tā dünyā havādisinden ve 'uqbā 'ikābından emān bula, ana perhîzkârlık gerek; tā vera' berekātında hiç āfet iki cihānda aña irişmeye.

ای که از دفع لشکر آفات عاجزی و ترا سپاهی نیست
در پناه ورع گریز از آنک کز ورع نیکتر پناهی نیست

[29] Kelime-i Bîst ü Nühüm: لا شفيع أنجح من التوبة

Ya'nî, yokdur hiç şefî' hâcet revā kılıcı tevbeden. Ma'nisi bu kelimenün oldur ki, her ki tevbe eyleye, andan sonra Allah'dan 'azze ve celle hâcet dileyeye, Haq sübhānehü ve te'ālā tevbe bereketinde ol hâcetini revā eyleye. Pes hiç şefî' dinde ve dünyāda ve āhîret ve ūlāda yigrek tevbeden yokdur. Ve dağı bu kelimeye bir ma'ni dağı demek olur ve ol ma'ni budur ki, eger bir kiçi bir günāh ide ve bir ulu aña hışm ide, pes ol kiçi tevbe ide ve elini i'tizār habline ura ve istiğfār kıla ve hużū' ve huşū' göstere, bu hāl ol ulunuñ rızāsına yahımırak ola ki, hālâyık katına vara ve şefî'ler dutuna ve ol uluya cevānibden derd-i ser vire.

ای که بی حد گناه کردستی می نترسی از آن فعال شنیع
توبه کن تا رضای حق یابی که به از توبه نیست هیچ شفیع

(S. 50b) [30] Kelime-i Sîüm: لا لباس أجمل من السلامة

Ya'nî, yokdur hiç geyecek yigrek selāmetden. Ma'nisi bu kelimenün oldur ki, çün hālâyık ke's-i şihhat içdi ve libās-ı selāmet geydi, gerekdür ki, xanā'at ide ve artuqlık çevresinde gezmeye; tā tama' sebebiyle ve ziyāde taleb itmeg ile cām-ı şihhati cāme-i selāmeti yile virmeye.

مرد را گر ز عقل بابهره است هیچ کسوت به از سلامت نیست
بسلامت اگر نباشد شاد کسوت او بجز ندامت نیست

[31] Kelime-i Sî vü yeküm: لا داء أعيى من الجهل

Ya'nî, yokdur hiç derd dermansuz nādānlıktan. Ma'nisi bu kelimenün oldur ki, her kimün cehl tabi'atında gizlü ola ve nā-dānlık sirişinde cibillî ola, hiç 'āqılün naşihati ve hiç fāzılün fāzileti aña aşşı itmeye ve hiç cehālet yinjin ve dālālet etegin elden qomaya. Şi'r:

علم دريست نيك باقيمت جهل درديست سخت بی درمان
نست از جهل جز شقاوت دل نيست از علم جز سعادت جان

[32] Kelime-i Sî vü düvüm: لا مرض أضنى من قلّة العقل

Ya'nî, yokdur hiç şayruluk incerek 'aql eksükliginden. Ma'nisi bu kelimenün oldur ki, hiç şayruluk düşvārarak 'aql kemliginden yokdur. Şol sebebden ötürü ki, şahih kişi oldur ki, andan ef'āl-i kavim ve a'māl-i müstaqim şadır ola. Şi'r:

ای که روز و شب از طریق علاج در فزونی جسم و جان خودی
ذره درخرد فزای که نیست هیچ بیماری چو کم خردی

(S. 51a) [33] Kelime-i Sî vü siüm: لسانك يقتضيك ما عودته

Ya'nî, senün dilün taqāzā ide saña şol nesne[y]i ki 'ādet itmişsin anı. Ma'nisi bu kelimenün oldur ki, dilün eyü söylemege öğretmek gereksin ve yaman söylemege

hüylendirmamak gereksin. Zîrâ dilüñi neye öğredürsen, be-ḥük-m-i 'âdet dilüñe ol gelür. Ola ki, bir nâzûk mevzî'de dilüñe bir bî-hüde söz gele ki, zübânuñ elinden ziyâna düşesin.

بر نکو خوی کن زبانت را   کان رود بر زبان که خوی کنی
خویشتن را چو بد کنی روزی   پیش خلقت سیاه روی کند

[34] Kelime-i Sî vü çehârüm: المرء عدو ما جهله

Ya'nî, kişi düşmendür şol nesneye ki bilmeye. Ma'nisi bu kelimenüñ oldur ki, her kişi ki bir 'ilmi bilmeye, dāyim ol 'ilmüñ aşhâbına yaman söyler.

مردمان دشمنند علمی را   که ز نقصان خود ندانندش
علم اگرچه خلاصه دین است   چون ندانند کفر خوانندش

[35] Kelime-i Sî vü Pencüm: رحم الله امرأ عرف قدره ولم يتعد طوره

Ya'nî, rahmet eylesün Allah şol kişiye ki, bildi kendü endâzesini ve geçmedi kendü ḥaddinden. Ma'nisi bu kelimenüñ oldur ki, ḥalâyıka şöyle gerek ki, kendü ḳadrin bile ve endâzesinden geçmeye, tâ Ḥâlîḳdan rahmet ve ḥalâyıḳdan 'izzet bula. Şi'r:

رحمت ایزدی بر آنکس باد   که عنان در کف جنون نهد
قدر خود را بداند و هرگز   قدم از حدّ خود برون نهد

(S. 51b) [36] Kelime-i Sî vü Şeşüm: النصح بين المأ تقرع

Ya'nî, ögüt virmek ḥalâyıḳ içinde baş ḳaçıncığıdır. Ma'nisi bu kelimenüñ oldur ki, her kimüñ 'aklı var ise bir dostına naşîḥat virdükde yalunuz ḥalvetde virmek gerek. Zîrâ naşîḥat ḥalḳ ortasında fażîḥatdır.

گر نصیحت کنی بخلوت کن   که جز این شیوه نصیحت نیست
هر نصیحت که برمأ باشد   آن نصیحت بجز فضیحت نیست

[37] Kelime-i Sî vü Heftüm: إذا تم العقل نقص الكلام

Ya'nî, çün tamâm oldı 'aql, eksile söz. Ma'nisi bu kelimenüñ oldur ki, her kişinüñ ki 'aklı temâm oldı, maḥfillerde, meclislerde bî-hüde söylemeye ve kendü dilini ziyânlı işlerden saḳlaya.

هر کرا اندکست مایه عقل   بیهده گفتنش بود بسیار
مرد را عقل چون بیفزاید   در مجامع بکاهدش گفتار

[38] Kelime-i Sî vü Heştüm: الشفيع جناح الطالب

Ya'nî, şefâ'at idici ḳanadıdır isteyicininüñ. Ma'nisi bu kelimenüñ oldur ki, çün bir kişinüñ bir uluya ḥâceti düşe ve ol ḥâceti kendü dilile ol uluya diyemeye, elini bir şefi'ün etegine ura ve ol şefi'ün 'inâyetile ḥâcetine irişe. Şöyle ki, ḳuş ḳanadile uça, ḳona maḥ'amına, meşrebine irişe. Şi'r:

ای که هستی تو طالب حاجات   بیخ نومیدی از دلت برکن
تا بمطلوب خود رسی ز ملوک   دست در دامن شفيعی زن

[39] Kelime-i Sî vü Nühüm: نفاق المرء ذلّه

Ya'nî, nifâḳı kişinüñ ḥorlığıdır. Ma'nisi bu kelimenüñ oldur ki, her ki nifâḳı pîşe ide (S. 52a) ve zâhirini bâḥınına muḥâlîf duta, Allah ḳatında zelil ve ḥalḳ içinde ḥor ola. Şi'r:

ای که داری نفاق اندر دل   خوار بادت خلیده اندر خلق
هر که سازد نفاق پیشه خویش   خوار گردد بنزد خالق و خلق

[40] Kelime-i Çihlüm: نعمة الجاهل كروضة في مزبلة

Ya'nî, cāhilüñ ni'meti şol yeşillik gibidür ki küllikde bite. Ma'nisi bu kelimenüñ oldur ki, bilmez kişi ni'mete lāyık, ḥaşmete şâyeste degüldür ve eger bir ni'met bula veyâ bir ḥişmet ele getüre, aña yaraşmaya; şöyle ki, sebzezâr mezbeledede yaraşmaya ve yaḥşî gözükmeye... Şi'r:

ای که داری هنر نداری مال   مکن از کردگار خود گلّه
نعمت و جهل را مخواه که هست   روضه در میان مزبلة

[41] Kelime-i Çihl ü Yeküm: الجزع أتعب من الصبر

Ya'nî, zârılık eylemek düşvâriyağdur şabrdan. Ma'nisi bu kelimenün oldur ki, ceza' eylemek vuqû'-ı nevâyib ve nüzül-i meşâyibde düşvâriyağdur şabrdan ve rencür idicidür qarâr ve veqârdan. Şi'r:

در حوادث بصبر کوش که صبر برضای خدای مقرونست
تن مده در جزع که رنج جزع صد ره از رنج صبر افزونست

[42] Kelime-i Çihl ü Dävüm: المسؤول حراً حتى يعد

Mes'ul kişi âzâddur, tâ şol vakte degin ki va'de vire. Ma'nisi bu kelimenün oldur ki, şol kişiden ki nesne dilersin, tâ va'de virmemişdür, âzâddur, zimâm-ı işâr ve 'inân-ı ihtiyâr elindedür. (S. 52b) Eger dilerse ide ve eger dilemezse itmeye. Ammâ çün va'de virdi ve dili girev kıldı, va'desine vefâ itmek zimâm-ı işâr ve 'inân-ı ihtiyâr âdemilik yüzinden, elinden çıqtdı; va'desine vefâ itmek gerek. Şi'r:

مرد مسؤل چون کند و عده خویشتن در مقام شك افکند
هست حرّ گر ره وفا سپرد نیست حرّ گر در خلاف زند

[43] Kelime-i Çihl ü Siyüm: أكبر الأعداء أخفاهم مكيدةً

Ya'nî, ulurağı düşmenlerün olaruñ gizlüregidür mekr ile, keyd ile. Ma'nisi bu kelimenün oldur ki, her ki düşmenligin saqlaya ve dostluğın âşkârâ eyleye, ol düşmenlerün betteridür. Şundan ötürü ki, hazer zâhir düşmenden mümkündür ve bâtın düşmenden mümkün degüldür.

بترین دشمن تو آن باشد که بظاهر ترا نماید برّ
هست ممکن حذر ز دشمن جهر نیست ممکن حذر ز دشمن سرّ

[44] Kelime-i Çihl ü Çehârüm: من طلب ما لا يعنيه فاته ما يعنيه

Ya'nî, her ki taleb ide şol nesne[y]i ki, işine gelmeye, andan fevt ola şol nesne ki işine gereklüdür. Ma'nisi bu kelimenün oldur ki, her ki bir nesne isteye ki, işine lâyıq, rûzigârına muvâfık olmaya, andan bir nesne fevt ola ki, kârına lâyıq ve rûzigârına muvâfık ola... Şi'r:

آنچه آید بکار مردم را کر بجستش هیچ بکراید
فوت گردد ز دست او بی شك آنچه او را همی بکار آید

[45] Kelime-i Çihl ü Pencüm: السامع للغيبة أحد المغتابين (S. 53a)

Ya'nî, işidici gaybeti birisidür ol iki gaybet idicinün. Ma'nisi bu kelimenün oldur ki, her ki bir gâyibuñ gaybetini işide ve aña rızâ vire ve gaybet idiciye melâmet itmeye ve ol gaybete bir 'özü kıomaya, ol iki gaybet idicinün birisidür, dünyâ mezemmetinde, âhîret 'uqûbetinde şerîk ola.

تا توانی مخواه غیبت کس نه گه جدّ و نه گه طبیبت
هر که او غیبت کسی شنود هست همچون کننده غیبت

[46] Kelime-i Çihl ü Şeşüm: الذل مع الطمع

Ya'nî, hõrlıq tama'ıladur. Ma'nisi bu kelimenün oldur ki, her ki hâlâyıqdan tama' eyleye ve hâlka anuñ hâli ma'lûm ola, düşmen dutalar ve aña hõrlıq nazariyle bağalar ve hergiz hîç kişi kıatında şeref ve 'izzet bulmaya.

هر که دارد طمع بمال کسان تنش در رنج و جانش در جزع است
تا توانی طمع مکن زیراك هر چه خوارست جمله در طمع است

[47] Kelime-i Çihl ü Heftüm: الرّاحة مع اليأس

Ya'nî, râhat nevmidlig ile biledür. Ma'nisi bu kelimenün oldur ki, her ki ümidini hâlkuñ emvâlinde kese, tecemmül ve zînet tama'ında olmaya, dâyim râhat içinde ola ve 'ömrini âsâyişlig ile geçüre. Şi'r:

تا تو در دل امید بستستی هر چه رنج است جمله در دل تست
چون بریدی امید از دگران هر چه آن راحتست حاصل تست

[48] Kelime-i Çihl ü Heştüm: الحرمان مع الحرص (S. 53b)

Ya'nî, nevmidlik hırş ile biledür. Ma'nisi bu kelimenün oldur ki, her ki, bir nesneye hârîşraq ve müli'raq [ola], ol nesnede maħrûmraq ve bî-behrerak [olur]. Şi'r:

ای که در حرص مانده شب و روز
با تن مستمند و با دل ریش
از ره حرص دور شو زیراک
هر کجا حرص بیش حرمان بیش

[49] Kelime-i Çihl ü Nühüm: من کثر مزاحه لم یخل من حقدٍ علیه أو استخفافٍ به

Ya'nî, her ki anuñ çok ola kengel ve laîfesi, hâlî olmaya bir kînden ve horlıktan ki aña ideler. Ma'nisi bu kelimenüñ oldur ki, her ki çok müzâh ide, dâyim aña hâlâyık kîn saklaya ve andan kiçiler ana istihfâf irişdüreler ve ol hergiz ulularuñ kîninden ve kiçileruñ istihfâfindan kurtılmaya.

هر که سازد مزاح پیشه خویش
گر امیرست پاسبان گردد
در همه دیده‌ها سبک باشد
بر همه سینه‌ها گران گردد

[50] Kelime-i Pencâhüm: عبد الشهوة أدل من عبد الرق

Ya'nî, şehvet kulu horıraqdur aqçeyle şatun alınmış kıldan. Ma'nisi bu kelimenüñ oldur ki, her ki şehvet bendinde ola, ol direm-hırîde kullardan horıraq ola. Vaqt vaqt kul eyesi hoca kulına rahm kıla ve esirgeye, ammâ şehvete kul olanlara hîç kişi rahm itmeye ve esirgemeye.

هر که او بنده گشت شهوت را
هست نفس خسیس و طبع لئیم
بنده شهوتست در خواری
بتر از بنده خریده بسیم

(S. 54a) [51] Kelime-i Pencâh ü Yeküm: الحاسد مغتاظاً علی من لا ذنب له

Ya'nî, hased idici kaçıcıdur şol kişiye ki günâhı olmaya. Ma'nisi bu kelimenüñ oldur ki, hasüd çün bir kişide ni'met göre, dileye ki, ol ni'met kendüye ola, aña olmaya ve bu sebebden aña hışm ide ve anı düşmen duta ve dâyim anuñ ni'metinüñ zevâline durişe andan cürm ü hıyânet zâhir olmadın... Şi'r:

هست مرد حسود خشم آلود
بر کسی کو نکرد هیچ گناه
نعمت خلق دید نتواند
رنجه باشد ز اصطناع آله

[52] Kelime-i Pencâh ü Duvüm: كفى بالطّفر شفیعاً للمذنب

Ya'nî, yiterdür zafer şefâ'atci günâhkâra. Ma'nisi bu kelimenüñ oldur ki, suçluya şefî' senüñ zaferüñ aña yiterdür; çün zafer bulduñ, 'afv itmege duriş. Şi'r:

بر گنهکار چون شدی قادر
عفو کن ز آنک بی گنه کس نیست
ور مرو را شفیع کس نبود
ظفر تو شفیع او بس نیست

[53] Kelime-i Pencâh ü Siyüm: ربّ ساع فيما یضره

Ya'nî, iy nice durişici bir nesnede ki aña ziyânı vardır. Ma'nisi bu kelimenüñ oldur ki, her ki bir işe durişe, vâcib degüldür ki, ol işden menfa'at göre. Zirâ çok ola ki, durişe ve 'âkıbet ol işden ziyân göre.

ای بسا کس که طالب کاریست
که در آن کار باشدش خذلان
ناصر او شود از آن غمگین
حاسد او شود از آن شادان

(S. 54b) [54] Kelime-i Pencâh ü Çehârüm: لا تتکل علی المنی فإتھا بضایع التوکی

Ya'nî, tekye eyleme arzular üzerine ki, ol ahmaqlaruñ bıdâ'atidür. Ma'nisi bu kelimenüñ oldur ki, arzulara i'timâd eylememek gerek ve arzû sebebiyle hâtarlara düşmemek gerek. Zirâ her arzûyı saña virmezler ve anuñ miftâhını elüğe kımazlar ve mücerred arzûya tekye urmaq ahmaqlar işidür ve aña i'timâd itmek eblehleruñ pişesidür. Şi'r:

تکیه بر آرزو مکن که نه هر چه
آرزو باشدت ببخشد حق
هر که بر آرزو کند تکیه
بیرعقلان بود احمق

[55] Kelime-i Pencâh ü Pencüm: الیأس حرٌّ و الرجاء عبْدٌ

Ya'nî, nevmîdlik âzâddur ve ümîd kıldur. Ma'nisi bu kelimenüñ oldur ki, her ki kesdi ümîdini hâlâyıktan, olaruñ hıdmetinüñ bağından âzâd oldı ve itâ'atleri kaydından hâlâş buldı, âzâdlık budur. Ve her ki, ümîdini hâlâyıka bağladı, olaruñ hıdmetinüñ kulu oldı; itâ'atlerinüñ kaydıyla muqayyed oldı; kullık budur. Şi'r:

گر بریدی ز مردمان امید
بنن آزادی و بدل شادی
ور بدیشان امید در بستنی
دادی از دست عزّ آزادی

[56] Kelime-i Pencâh ü Şeşüm: ظَنُّ العاقل كهانةً

Ya'nî, gümânî 'âkıluñ yulduzdan söylemek gibidür. Ma'nisi bu kelimenünğ oldur ki, çok ola ki, gümânî 'âkıluñ râst gele; şöyle ki çok ola ki yulduzdan söyleyicinünğ hükmi toğru düşe. (S. 55a) Şi'r:

هر اشارت که مرد عاقل کرد   بر اشارات او مزید مجوی
ظنّ عاقل بود بهر کاری   در اصابت چو حکم اختر گوی

[57] Kelime-i Pencâh ü Heftüm: من نظر إعتبر

Ya'nî, her ki naẓar itdi, 'ibret dutdı. Ma'nisi bu kelimenünğ oldur ki, her ki dünyâ aḥvâlinde ve umûr-ı 'uḳbâda naẓar eyleye ve eyü te'emmül eyleye, 'ibret duta ve şol nesneden ki ziyâni var çaça ve şol nesneden ki aşşısı var, cehd ide, aña irişe.

مرد در کارها چو کرد نظر   بهره اعتبار از آن بر داشت
هر چه آن سودمند بود گرفت   هر چه ناسودمند بود گذاشت

[58] Kelime-i Pencâh ü Heştüm: العداوة شغل شاغل

Ya'nî, düşmanlık bir işdür meşğül idici. Ma'nisi bu kelimenünğ oldur ki, düşmanlık bir işdür fâyidesüz ve fâyidelü işlerden girü koyıcı ve men' idici.

هر که پیشه کند عداوت خلق   از همه خیرها جدا گردد
گه دلش خسته عنا باشد   گه تنش بسته بلا گردد

[59] Kelime-i Pencâh ü Nühüm: القلب إذا أكره عمى

Ya'nî, gönül çün zulm ile buyrıla kûr ola. Ma'nisi bu kelimenünğ oldur ki, çün gönül incidile, bir nesne bilmekte kûr ola ve ol nesne[y]i anlamaya. Pes gönül 'inânını taḥşîl-i 'ilm vaḳtinde kendüye vermek gerek. Ve şol yük ki anuñ fâḳatinden artuḳ ola, aña yükletmemek gerek. Tâ kim ol 'âciz ü ser-gerdân olmaya ve müteḥayyir ḳalmaya... Şi'r:

بستم دل بسوی علم مبر   کان ستم آتش دل افروزد
(S. 55b) هیچ خاطر اگر چه تیز بود   بستم هیچ علم نیاموزد

[60] Kelime-i Şaştüm: الأدب صورة العقل

Ma'nisi budur ki, her kimünğ ki 'aḳl[1] ola, anuñ nişân[1] oldur ki, sözi güzide ola ve işi pesendide ola ve ḥalâyıḳla edeble otura ve edeble dura. Mevârid-i nedâmet ve merâşid-i şe'âmetden perhîz eyleye...

با ادب باش در همه احوال   که ادب نام نیک را سبب است
عاقل آنست کو ادب دارد   نیست عاقل کسی که بی ادب است

[61] Kelime-i Şaşt ü Yeküm: لا حياء لحريص

Ma'nisi budur ki, her ki bir nesne[y]i, meṭâlib-i denî ve lezzet-i bedeniyeye ḥariş ola, anuñ ol nesnenünğ talebinde hiç yaradılmışdan utanmaya. Hiç melâmet edicinünğ melâmetine iltifât etmeye. Şi'r:

هر که باشد حریص بر چیزی   ناید او را زجستن آن شرم
برود از نهاد او خجلت   بشود از سرشت او آرم

[62] Kelime-i Şaşt ü Dävüm: من لانت أسافله صلبت أعالیه

Ma'nisi budur ki, her kimünğ eli altındaḳı çâkerleri ve ḥizmetkârları yumşak ola ve aña ḥavâdisde nuşret ü mu'âvenet etmeyeler ve ḳatılık göstereler ve anı ḳahr ideler. Ve bu kelimeye bir ma'ni daḥı demek olur ve ol ma'nâ budur ki, (S. 56a) her ki belinden aşaḳasını süst dutmuş ola, tâ anuñ üzerine fesâd ü fâḥişe gitmiş ola, belinden yuḳarusı, ya'ni gözi ve yüzi ḳatı olmuş ola ve eñinden daḥı ḥayâ şuyı şogılmış ola.

هر که باشد ضعیف اتباعش   در کف اقویا بود مقهور
نشود بی متابعان هرگز   هیچ کس بر منازعان منصور

[63] Kelime-i Şaşt ü Siyüm: من اوتی فی عجانة قلّ حیاؤه و بذو لسانه

Ya'nî her kimünğ 'icânına urmuş olalar, az ola anuñ ḥayâsı ve pelid ola dili. Ma'nisi bu kelimenünğ oldur ki, her ki erler altında yatmış ola ve anuñ üzerine beyle fâḥişe gitmiş ola, ḥayâsı azacuḳ ola ve dili yaman söze ögrenmiş ola. Şi'r:

هر که را وقت کودکی بودست   پیشه در زیر مردمان خفتن
شرم او رفته باشد و هرگز   ناید از لفظ او نیکو گفتن

[64] Kelime-i Şaşt ü Çehārüm: السَّعِيد من وعظ بغيره

Ya'nî eyü bahtlu oldur ki, ögüt alına özgelerden. Ma'nisi bu kelimenünj oldur ki, nîk-baht kişi ol ola ki, çün ayruqlara ögüt vireler, nâ-şâyiste girdâr ve nâ-pisendide güftârdan men'ideler, kendü ol ögütten 'ibret duta ve kendü naşîbin ala. Şi'r:

نيك بخت آن کسی بود که دلش   آنچه نیکی دروست بپذیرد
دیگران را چو پند داده شود   او از آن پند بهره برگیرد

[65] Kelime-i Şaşt ü Pencüm: الحكمة ضالَّة المؤمن

Ya'nî hikmet itügidür mü'minünj. Ma'nisi bu kelimenünj oldur ki, mü'min hemîşe (S. 56b) hikmete tâlib ola, şöyle ki kişi kendü itüginî isteye.

هر که چیزی نفیس گم کندش   بسته دارد بجستنش همت
جان آنکس که مؤمن پاکست   هم بر آن سان طلب کند حکمت

[66] Kelime-i Şaşt ü Şeşüm: الشرّ جامع لمساوی العيوب

Ya'nî yamanlık bir yire getüricidür 'ayblaruñ zıstlerini. Ma'nisi bu kelimenünj oldur ki her ki yamanlık ide, bâtımınunj hıbsî zâhir ola ve halâyık anuñ zıst 'ayblarına vâkıf olalar ve şol nesne ki anuñ zâtındadır envâ'-ı kabâyiğden ve eşnâf-ı fazâyiğden, cümle bileler. Şi'r:

تا توانی مگرد گرد بدی   گر ترا هست طینت ظاهر
کز بدی فضل تو شود پنهان   وز بدی عیب تو شود ظاهر

[67] Kelime-i Şaşt ü Heftüm: كثرة الوفاق نفاقٌ وكثرة الخلاف شقاقٌ

Ya'nî çok muvâfaqat göstermek nifâk ola ve çok hilâf itmek 'adâvet ola. Ma'nisi bu kelimenünj oldur ki, her kişi ki bir kişinünj qavline, fi'line çok muvâfaqat ide ve ol bâbda had[d]en taşra mübâlağa göstere, halâyıka andan şühbet-i riyâ ve ribet-i nifâk düşe ve her ki bir kişinünj qavline, fi'line çok muhâlefet itse, ol hâl 'adâvete irişe ve müfâraqata sebep ola. Pes, halâyıkuñ muvâfaqat ve muhâlefetinde tarîk-ı vasatı ri'âyet itmek ve qadem i'tidâl câddesine qomak gerek.

در وفاق کسان غلو مکنید   که از آن تهمت ریا آید
وز خلاف مدام دور شوید   که از آن دشمنی بیفزاید

(S. 57a) [68] Kelime-i Şaşt ü Heştüm: ربِّ أملٍ خائبٍ

Ya'nî i nice ümîd dutıcılar nevmîd olıcudur. Ma'nisi bu kelimenünj oldur ki, çok kişi ola ki bir nesneye ümîd duta ve ol nesne aña hâşıl olmaya ve 'âkıbetü'l-emr nevmîd ola. Şi'r:

ای که بستی امید در چیزی   غم مخور گر نیاوریش بدست
بس امید که آن نگشت وفا   بس شکوفه که بشکفید و نیست

[69] Kelime-i Şaşt ü Nühüm: ربِّ رجاءٍ يؤدّي إلى الحرمان

Ya'nî i niçe ümîd ki mañrûmlığa irişdüre. Ma'nisi bu kelimenünj oldur ki, degül ki her kişi ki bir nesneye ümîd bağlaya, aña irişe. Zîrâ çok ümîd dutıcı vardur ki, ümîdi vefâ olmaya ve şol nesneden ki ümîd bağlamışdur, mañrûm qala. Şi'r:

نه هر آنکو امید چیزی کرد   کسب آن چیز باشدش آسان
بس امید که هست عاقبتش   محنت یأس و آفت حرمان

[70] Kelime-i Heftādüm: ربِّ ارباحٍ يؤدّي إلى الخسران

Ya'nî i nice aşşılar ki irişdüre ziyâna. Ma'nisi bu kelimenünj oldur ki, çok aşşılar ola ki anuñ şonı ziyâna irişe... Şi'r:

ای بسا مرد سود جوینده   که قدم در ره مخوف نهاد
عاقبت چون بدستش آمد سود   او از آن سود در زیان افتاد

[71] Kelime-i Heftād ü Yeküm: ربِّ طمعٍ كاذبٍ

Ya'nî i niçe tama' ki yalan ola. Ma'nisi bu kelimenünj oldur ki, i niçe tama' ki halka düşe ve i niçe ümîd ki gönîl aña bağlu ola ve 'âkıbet ol tama' dürüg (S. 57b) ve ol ümîd bî-fürüg ola ve ol tama'dan hîç semere ve ol ümîd[d]en hîç fayide hâşıl olmaya. Şi'r:

در طمع دل نیست باید هیچ که طمع بیشتر دروغ بود
آتشی کان طمع برافروزد کی ز خاکسترش فروغ بود

[72] Kelime-i Heftâd ü Dûvüm: البغى سائقٌ إلى الحين

Ya'nî güc itmek süricidür helâke. Ma'nisi bu kelimenünj oldur ki, her ki zulm eyleye ve ziyâdelik isteye ve qâdem inşâf ve intişâf dâyiresinden taşra başa, ol hâlünj şümlığı aña irişe; meşâyib ü nevâyib ile helâk ola...

بغى شومست گرد بغى مگرد بغى بیخ حیات را بکند
مرد را از صف بقا ببرد نا گه او در کف فنا فکند

[73] Kelime-i Heftâd ü Sivüm: من کثر فکره فى العواقب لم يشجع

Ya'nî her ki çok ola anuj endişesi işlerünj 'âkıbetinde, ol bahâdur olmaya. Ma'nisi bu kelimenünj oldur ki, her ki işlerünj âhırine çok nazâr eyleye, mühimmâtuñ 'avâkıbında sağışsuz endişe ide, ol şücâ' olmaya, şol arzûyile -ki kâmu merâmıdur- cüft olmaya.

هر که در عاقبت بسی نگرد بیم دل باشد و تنک زهره
نه بیابد ز عزّ تن حصّه نه بگیرد ز کام دل بهره

[74] Kelime-i Heftâd ü Çehârüm: فى كلّ جرعة شرفه و مع كلّ اكلة غصه

(S. 58a) Ya'nî her bir cür'ada bir kerret boğaza durmağ vardır ve her bir yimekte bir loğma boğaza durmağ vardır. Ma'nisi bu kelimenünj oldur ki, hiç gül dikensüz ve hiç mey humârsuz ve hiç şâdilik ğamsuz, hiç râhat elemsüz ve hiç genc yilansuz yokdur.

نیک و بد بیش و کم صلاح و فساد هست آمیخته درین عالم
هیچ راحت ندید کس بی رنج هیچ شادی ندید کس بی غم

[75] Kelime-i Heftâd ü Pencüm: إذا حلت المقادير ضلّت التقابیر

Ya'nî çün ine qazâları Allâh'uj, yolın azdura hâlquñ taqdirleri. Ma'nisi bu kelimenünj oldur ki, çün Allâh'uj qazâsı nâzil ola, hâlquñ tedbiri, taqdiri bâtil ola. Tâ ol hâlde şalâh yolın itürelere ve şavâb 'inânın elden vireler. Şi'r:

چون قضای خدای عزّ و جلّ بر سر بنده شود نازل
همه تدبیر او شود گمراه همه تقدیر او شود باطل

[76] Kelime-i Heftâd ü Şeşüm: إذا حلّ القدر بطل الحذر

Ya'nî çün ine qazâ'ullah, bâtil ola qorqmağ ve perhîz eylemek. Ma'nisi bu kelimenünj oldur ki, çün qazâsı Allâh'uj 'azze ve celle ine, qaçmağ ve perhîz eylemek ve qorqmağ ve ihtiyâitmek aşşı itmez ve hiç birisi bularuñ ol qazâyı def' itmezler ve döndermezler. Şi'r:

چون قضای خدای نازل گشت تو ز تسلیم و صبر ساز پناه
نتوان کرد دفع او بحذر نتوان بست راه او بسپاه

(S. 58b) [77] Kelime-i Heftâd ü Heftüm: الإحسان يقطع اللسان

Ya'nî eylük eylemek kese yaman söyleyicilerünj dilini. Ma'nisi bu kelimenünj oldur ki, çün bir kişiyeye ihsân idesin, anuj dilini saña hicâ ve qadħ itmekden kesesin. Şi'r:

هر که کردی بجای او احسان مال دادی و مرد بخردی
هم ضمیرش بمهر پیوستی هم زبانش ز هجو بیریدی

[78] Kelime-i Heftâd ü Heştüm: الشرف بالفضل و الأدب لا بالأصل و النسب

Ya'nî serverlik faẓl ü hüner iledür, aşl ile ve neseb ile degüldür. Ma'nisi bu kelimenünj oldur ki, kişiyeye faħr hüner iledür, peder ile degüldür ve şerefi edebden iste, nesebden isteme ve 'izzeti faẓldan bil, aşldan bilme.

فضل جوی و ادب که نیست بحق شرف مرد جز بفضل و ادب
مرد بی فضل و ادب خردست و رچه دارد بزرگ اصل و نسب

[79] Kelime-i Heftâd ü Nühüm: أكرم الأدب حسن الخلق

Ya'nî kerimrağ edeb eyü hüydur. Ma'nisi bu kelimenünj oldur ki, eyü hüy kamu edeblerden yigirekdür, her mekârim-i eltâf ve levâzım-ı evşâf anda muzmerdür.

مرد بد خوی بر همه عالم بی سبب سال و ماه در غضب است
نیک خوبی گزین که نزد خرد نیک خوبی شریفتر ادب است

[80] Kelime-i Heştādüm: أكرم النسب حسن الأدب

Ya'nî nesebün kerîmrağî edebün hüblüğüdür. Ma'nisi bu kelimenün oldur ki, edebün eyüsi, neseb ululığından yigdür. Şi'r: (S. 59a)

ای که مغرور مانده شب و روز ببزرگی اصل و عزّ و نسب
شو بحسن ادب گرای که هست نسب بهتر تو حسن ادب

[81] Kelime-i Heştād ü Yeküm: أفقر الفقر الحمق

Ya'nî dervîşregi dervîşlerün ahmaqlıkdur. Ma'nisi bu kelimenün oldur ki, better dervîşlik hamâkatdür. Zîrâ ki hamâkatdan mâl ele gelmez ve ele gelmiş mâl zâyi' ola ve 'aqlıdan mâl ele gele ve ele gelmiş mâl mahfûz qala. Şi'r:

گر فقیری و نیستی احمق تا از آن فقر هیچ نندیشی
شکر کن اندرین مقام که نیست بتر از حمق هیچ درویشی

[82] Kelime-i Heştād ü Dävüm: أوحش الوحشة العجب

Ya'nî ulurağî vaşetlerün kendözin görmekdür. Ma'nisi bu kelimenün oldur ki, her ki kendözin görücü ola, anuñ ile oturmağdan kaçalar ve ol dâyim yalunuzlık vaşetinde qala. Şi'r:

گر ترا پیشه خویشتن بینی است مردمان از تو مهر بردارند
مر ترا در مضایق وحشت بی‌جلیس و انیس بگذارند

[83] Kelime-i Heştād ü Siyüm: أغنى الغنى العقل

Ya'nî ulurağî baylıklarun 'aqlıdur. Ma'nisi bu kelimenün oldur ki, her kimün 'aqlı var ise ol kamu baylardan bayırağdur. Şundan ötürü ki, eger mâl târ ü mâr olup yoğ olursa, 'aql ile, kifâyet ile girü ele getürmek olur ve dañi mâldan harc iderseñ eksilür ve 'aqlıdan nice ki harc idesin, artar.

ای که خواهی توانگری پیوست تا از آن ره رسی بمهتری
از هنر جوی مهتری زیرا که نیست همچون خرد توانگری

[84] Kelime-i Heştād ü Çehārüm: الطامع فى وثاق الدلّ

Ya'nî tama' idici horlık evindedür. Ma'nisi bu kelimenün oldur ki, her ki ziyâde tama' ide, hemîşe maqâm-ı zillet ve mevkiğ-ı kıletde ola. Şi'r:

تا توانی مگرد گرد طمع اگر از عقل بهره داری
زانک پیوسته مردم طامع بسته باشد برشته خواری

[85] Kelime-i Heştād ü Pencüm: إحدروا نفار التعم فما كلّ شارٍ بمرودٍ

Ya'nî qorğun ürkemeginden ni'metlerün ki, her ürkici[y]i girü getürmek olmaz. Ma'nisi bu kelimenün oldur ki, ni'meti saqlağ ve bir nesne itmeğ ki ni'meti sizden ürkide. Eger ni'met sizden ürke ve zâyil ola, girü ele getürmegi düşvâr ve müşkil ola. Şi'r:

ای که با نعمتی بسیرت بد نعمت خویش را از خود مرمان
که نه هرچه او رمیده شد ز کسی باز آوردنش بود آسان

[86] Kelime-i Heştād ü Şeşüm: أكثر مصارع العقول تحت بروق الأطماع

Ya'nî artuğ düşdüğü yirler 'aqlıların tama'ların belürdük yirlerün altıdur. Ma'nisi bu kelimenün oldur ki, her kime tama' müstevlî ola, 'aqlı maqhûr ve fikri mağlûb ola. Şi'r:

چون طمع دست برد بنماید تا توانی سوی طمع مگرای
آفت عقل مردم از طمع است عقل مردم در او فتن از پای

[87] Kelime-i Heştād ü Heftüm: من أبدى صفحته للحقّ هلك

Ya'nî her ki zâhir eyleye yüzünün kırağını Haqq'a, helâk ola. Ma'nisi bu kelimenün oldur ki (her ki) (S. 60a) Haqq'dan yüzini döndere ve andan i'râz eyleye, helâk ola ve ol câhdan bî-behre qala... Şi'r:

هر که بر حقّ بود بهر دو جهان حاصل آرد بجملگی اعراض
بلک در ورطه هلاک افتد آنک از راه حقّ کند اعراض

[88] Kelime-i Heştâd ü Heştüm: إذا ملقتم فتاجروا الله بالصدقه

Ya'nî çün dervîş olasız, bâzîrgânlık eyley Tañrı'yile şadaqayile. Ma'nisi bu kelimenüñ oldur ki, şadaqa mâl ziyâdelığına ve sa'âdet artuqlığına sebebdür ve her kim şadaqa vire bāy ola; yaman hâlden kırtıla. Şi'r:

هیچ چیزی مدان تو چون صدقه هست از و مال و جاه را بیشی
او رساند بناز و استغنا وار هاند ز رنج درویشی

[89] Kelime-i Heştâd ü Nühüm: من لان عوده كفف أغصانه

Ya'nî her ki yumuşak ola ağacı, anuñ keşîf ola budagları. Ma'nisi bu kelimenüñ oldur ki, her ki yumuşak ola ve siyâset vaqtinde itmeye ve merâsim-i te'dibi mühmel kıya, anuñ hizmetkârları boyun çekicilik eyleyeler ve aña hürmet itmeyeler ve murâdınca varmayalar. Şi'r:

هر که با کهتران کند نرمی ماند اندر بلیت ایشان
ننهندش بر استی گردن نبرندش بواجبی فرمان

[90] Kelime-i Heştâd ü Nüdüm: قلب الأحقق فی فیه

Ya'nî gönli ahmaquñ ağızındadır. Ma'nisi bu kelimenüñ oldur ki, her nesne ki ahmaquñ (S. 60b) gönlinde ola, dil ile diye ve halkı kendü esrârından haberdâr eyleye ve hiç nesne örtülü ve gizlü itmeye. Şi'r:

هر که او هست باحماقت جفت جایگاه دلش دهان وی است
هر چه دارد ز نیک و بد در دل آن همه بر سر زبان وی است

[91] Kelime-i Heştâd ü Nüdü Yeküm: لسان العاقل فی قلبه

Ya'nî dili hıredmendüñ gönlindeür. Ma'nisi bu kelimenüñ oldur ki, her ki 'âkıll ola, sırrını gönlinde gizleye ve dil ile hiç kimseye dimeye ve anı dimekte çok endişe ide ve tā anı eyü ma'lûm ve muşavver ve muhaqqak ve muhammer eylemeye ki demek şavâbdur, diline sürmeye ve hiç kimseye zâhir kılmaya. Şi'r:

هر که او هست با کمال خرد هست پنهان زبان او در دل
نشود هیچ سرّ او پیدا نبود هیچ گفت او باطل

[92] Kelime-i Heştâd ü Nüdü Duvüm: من جرى فی عنان أمله عثر بأجله

Ya'nî her ki vara 'inân-ı emelinde, nâgâh düşe ecelinde. Ma'nisi bu kelimenüñ oldur ki, her ki yularını tül-i emelinüñ eline vire ve nefsinüñ hevâsınca gide, tiz ola ki helâk megâkine düşe. Şi'r:

در همه کارها بگفت هوا هر که بدهد عنان بدست امل
بیم باشد که آن امل ناگاه اندر اندازدش بچاه اجل

(S. 61a) [93] Kelime-i Heştâd ü Nüdü Siüm: إذا وصلت إليكم أطراف النعم فلا تنفروا أقصاها بقلة الشكر

Ya'nî çün irişe ni'metlerüñ kıranları, ürkitmeñ ıraqları azacuq şükr ile. Ma'nisi bu kelimenüñ oldur ki, şol ni'metler ki sizüñ kıatıñuza irişmişdür, anuñ içün şükr idüñüz ve minnetdâr oluñuz tā şol ni'metlere ki ıraqdur ve henüz size irişmemişdür andan nevmîd olmayasız ve maħrûm qalmayasız... Şi'r:

چون بیایی تو نعمتی ورچند خرد باشد چو نقطه موهوم
شکر کن یافته فرو مگذار کر ز نایافته شوی محروم

[94] Kelime-i Heştâd ü Nüdü Çehârüm: إذا قدرت على عدوك فاجعل العفو عنه شكراً لقدرة عليه

Ya'nî çün qâdir olduñ kendü düşmenüñe, eyle 'afv andan şükr-i qüdrat bulmaq. Ma'nisi bu kelimenüñ oldur ki, çün kendü düşmenüñe qüdrat bulduñ, şükreyle. Şükr-i qüdrat oldur ki anuñ günâhından geçesin ve günâhını 'afv idesin. Şi'r:

چون شدی بر عدوی خود قادر عفو را شکر قدرت خود ساز
رحم کن رحم کن که هر چه کنی در جهان جز همان نیایی باز

[95] Kelime-i Nüd u Pencüm: ما أضمر أحد شيئاً إلا ظهر في فلتات لسانه و صفحات وجهه

Ma'nisi budur ki, her ki gönlinde bir nesne vardır, anuñ eşeri sözünüñ ortasında ve yüzünüñ renginden zâhir olur ola. (S. 61b) Şi'r:

هر که چیزی نهفت اندر دل تا بدانی که چیست می جویش
گاه اندر میانهُ گفتش گاه اندر کرانه رویش

[96] Kelime-i Nûd u Şeşüm: اللهم اغفر رمزات الألفاظ و سقطات الألفاظ و شهوات الجنان و هفوات اللسان
Ma'nisi budur ki, ey Allah, yarlığa şol günâhları ki gözlerümde ve lafzlarumda gitmişdür.

Şi'r:

این گناهان که یاد خواهم کرد   یا رب از ما بفضل در گذران
زدن چشم و زشتی گفتار   راندن شهوت و خطای زبان

[97] Kelime-i Nûd u Heftüm: البخيل مستعجل الفقر يعيش في الدنيا عيش الفقراء
و يحاسب في الآخرة حساب الأغنياء

Ma'nisi budur ki, baḥîl ta'cille dervîşligi kendüye çeke ve māl cem' eyleye, bu cihānda dervîşler gibi dirlik ede; ne mālden lezzet ve ne ni'metden rāḥat bula ve ol cihānda bāylar gibi hisāb rencin çeke ve 'azāb göre. Şi'r:

هست مرد بخیل ره داده   فقر را سوی خویش بشتاب
این جهان همچو مقلسان بمعاش   و آن جهان چون توانگران بحساب

[98] Kelime-i Nûd u Heştüm: قلب الأحمق وراء لسانه

Ma'nisi budur ki, (S. 62a) aḥmaq her ne ki diline gelürse, söyler. Andan şonra şalāḥın ve fesādın endişe eder. Pes, gönli anuḡ diline tābi' ve hezeyānına ṭāyi' ola. Şi'r:

مرد احمق گه سخن گفتن   دل خود تابع زبان دارد
هرچه خواهد بگوید و آنکه   دل بر آن قول و گفته بگمارد

[99] Kelime-i Nûd u Nühüm: لسان العاقل وراء قلبه

Ma'nisi budur ki, 'aḳıl kişi çün dileye bir söz söyleye, evvel gönline endişe eyleye, şalāḥın ve fesādın[a nazar] kıla, şonra diline getüre. Pes, anuḡ dili 'aḳlına tābi' ve gönline ṭāyi' ola. Şi'r:

مرد عاقل گه سخن گفتن   دل خود هادی زبان دارد
تا حدیثی بدل نیندیشد   زبان آن حدیث نگذارد

[100] Kelime-i şadüm: إعادة الإعتذار تذكير للذنب

Ma'nisi budur kim, vaḳtā günāh idesin, 'özr etme, illā bir kerre, zīrā i'āde[-i] 'özr [ile] günāhuḡı aḡdurursun. Şi'r:

عذر یکبار خواه از گنهی   که دوبارست نقص جاه ترا
بسر عذر باز رفتن تو   تازه کردن بود گناه ترا

Kaynakça

- Ali bin Ebi Tâlib, *Sad-Kelime Hazret-i Ali...*, Mühendisöğlü Matbaası, 1286 / 1869, 37 s.
- Ateş, Ahmed, "Raşîd al-Dîn Vatvât'ın Eserlerinin Bâzı Yazma Nüshaları", *İstanbul Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Eylül 1959, C. 10, S. 14, s. 1-24.
- Ateş, Ahmed, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I*, İstanbul 1968.
- Bedreddîn b. Himmet-yârü'l-Mevlevî (?), *Ahâdis-i Nebî ve Sad Kelimât-ı Çehâr- Yâr-ı Güzîn*, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, nr. 650.
- Brockelmann, Carl, *Katalog der Orientalischen Handschriften der Stadtbibliothek zu Hamburg*, Hamburg 1908.
- Ceyhan, Âdem, *Türk Edebiyatı'nda Hazret-i Ali Vecizeleri*, Öncü Kitap, Ankara 2006.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mevlana Müzesi Yazmalar Kataloğu*, I-IV, Ankara 1967-94.
- Hz. Ali (R.A.)'nin Kulaklara Küpe Olacak Yüz Sözü, (Sad Kelime), nşr. Ahmet Cemal Niyazoğlu, İzmir 1998, 134+37 s.
- Hz. Ali'nin Yüz Sözü, nşr. Hikmet Özdemir, İstanbul 1998.

Kitâbu Sad Kelime el-Müsemmâ bi Matlûbu Külli Tâlib, Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Mikrofilm Arşivi, nr. 3273, vr. 103a-112b.

Kufacı, Osman, *Mısırlı Şâhidî Dîvânı*, Kriter Yay., İstanbul 2020.

Nehcü'l-belâga, hzl. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul 1990.

Onay, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, hzl. Cemâl Kurnaz, Ankara 1992.

Reşîd-i Vatvat, Reşîd-i Vatvat, *Matlûbü Külli Tâlib min Kelâmi Emîri'l-mü'minîn 'Alî bin Ebî Tâlib*, hzl. Mîr Celâleddîn-i Huseynî Urumevî Muhaddis, Kum 1382 / 1963.

Şarlı, Mahmut, "Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi'ndeki 'Sad Kelime-i Ali Tercümesi' ile 'Mie Kelime-i Ali Tercümesi'", *Erciyes Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 7, 1996, s. 305-329.

Şimşek, Rabia, *Türk- İslâm Edebiyatında Manzum Hz. Ali Sad Kelime Tercümeleri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ü. SBE, İstanbul 2000.

Yekbaş, Hakan, "Zâtî Divanında Halk İnanışları", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4 / 2 Winter 2009, s. 1117-1157.

Yılmaz, Fatih Mehmet, *Türk Edebiyatında Hz. Ebû Bekir Vecizeleri ve Bedreddin b. Himmet-yârü'l-Mevlevî'nin Tuhfetü's-Siddîk'i*, Cumhuriyet Ü. SBE, Sivas 2011.

Yüksel, Işın, *Türk Edebiyatında Hz. Ömer Vecizeleri ve Bedreddin b. Himmet-yârü'l-Mevlevî'nin Faslı'l-hitâb min Kelâm-i Ömer bin Hattâb Adlı Eseri*, Cumhuriyet Ü. SBE, Sivas 2013.

Summary

"*Matlûbu Külli Tâlib Min Kelâmi Emîri'l-mü'minîn Alî bin Ebî Tâlib*" is one of the booklets of Reşîdüddîn Vatvat (d. 573? / 1177?), Who created various works as a scholar, poet and writer attached to the State of Harizmşah. In the history of Islam, Kâtib Reşid, who compiled the floating words of the presidents known as the Four Caliphs and explained them in Persian, translated and annotated a hundred aphorisms of Hz. Ali under this name. Later, he added some Arabic explanations to those meanings, first dedicating it to Atsız and then Sultanşah Ebü'l-Kâsım Mahmud b. İl-Arslan. It is the aphorism that Vatvat has translated and explained in this work, chosen and compiled by the famous Arab scholar Câhız (d. 255 / 869).

Reşîdüddîn Vatvat's works on the translation and interpretation of the floating caliphs of the four caliphs, especially those related to the words of Excellency Ali, have been translated into Turkish several times from the 14th or 15th century. Some of these are partial and some are translational and additional translations, which can be considered as complete. It is also known that *Matlûbu Külli Tâlib...* was translated into Turkish by scholars such as Vardarlı Abdülhâdî Efendi, Kastamonulu Mustafa bin Mehmed (d. 1589-90), Hocaşâde Abdülazîz Efendi (1575-1618) in the 16th and 17th centuries. In this article, about the floating words of the four caliphs, the Sultan II. During the reign of Murad (reign: 1421-1451), a literary text of the translation of the works we mentioned in Reşîdüddîn Vatvat was introduced; then it was translated into Latin letters and today's Turkish and offered to readers' opinion.

A Turkish translation of the four works of Reşîdüddîn Vatvat is registered with the number 650 among the writings of the Mevlana Museum in Konya. In this prose work, there is a Turkish translation of some of the hadiths attributed to the Excellency Prophet and the floating words of the four caliphs following him. The Arabic temmet record at the end of the hadith translations states that the text was written by Bedreddin bin Himmetyârü'l-Mevlevî in Edirne in the month of Ramadan H 838 / M 1435. However, it is not completely clear whether the

mentioned date indicates the translation or the time of incident. It is unclear at which date and by whom the translation was created, since the pages of the manuscript containing translations of the floating words of the four caliphs after the hadiths were mixed and some leaves were broken. On the basis of some clues, there is another copy of *Sad-Kelimât-ı Çehâr-Yâr-i Güzîn*, which is estimated to belong to Bedreddîn bin Himmetyârü'l-Mevlevî. This copy begins with the translation of 100 words of Abu Bakr; unfortunately, it does not contain any information about the name of the translator and the year of translation.

In his mentioned work, Kâtib Reşîd, who translated the Arabic phrases of Excellency Ali into Persian, explained briefly under the heading "Arabic meaning of this word". After the name "Persian meaning of this word" he explained in Persian; Finally, he also stated with a scar in his language. H 838 / M In 1435, when the part of the translated or exploited works related to Excellency Ali's meanings is read, it is seen that the translator was based on the first form of *Matlûbu Külli Tâlib...* which does not contain Arabic explanations and does not translate Persian poems. It is also noticed that he started the translation of Arabic phrases belonging to Excellency Ali with the word "ya'nî", while he also made overturned sentences with the influence of the Arabic and Persian syntax. The person who translated the aphorisms, as some poets did, did not only follow the way to translate Persian kittens in the work in question into Turkish; he tried to translate the entire booklet as prose.

In this article, after the information about the Turkish translation of the mentioned *Matlûbu Külli Tâlib...* whose translation and translation year is not known precisely; It was also translated into today's Turkish so that non-Ottoman readers can understand it.